

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.4-057.87:005.336.2

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

І.М. Савицька

“___” листопада 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
педагогіки

Р.В. Сопівник

“___” листопада 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На тему: «ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Спеціальність:

011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма:

«Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми:

«Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми

к. пед. н.

_____ - Лідія ЧЕРЕДНИК

(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

(ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к.пед. н.

_____ -Ольга Сироєжко

(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

(ПІБ)

Виконав

_____Сергій Мельник-

КИЇВ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

Д-р пед. наук, професор _____ Р. В. Сопівник
« » жовтня 2024 року

**З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти».

Затверджена наказом ректора НУБіП України від _____

Термін подання завершеної роботи на кафедру «10» листопада 2024 року.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); Стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти як наукова проблема.

2. Діагностика рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

3. Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Дата видачі завдання: р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота за темою «Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти» написана на актуальну тему, адже основним завданням сьогодення є формування у студентської молоді патріотичного світогляду – поглядів, патріотичних переконань, ідеалів, патріотичних цінностей, почуттів, потреб у служінні на користь держави, народу, відданості національним інтересам України.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаної літератури загальною кількістю 98 найменувань; додатків. Повний обсяг роботи 97 сторінок. Ілюстрована 4 рисунками, містить 12 таблиць.

Розділ перший «Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти як наукова проблема» розкриває зміст базових понять дослідження: «світогляд», «патріотизм», «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти»; змістову структуру патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

У розділі другому «Діагностика рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти» розроблено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

У третьому розділі «Обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти» обґрунтовано та реалізовано педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти; наведено динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

Вивчення проблеми формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти дозволило зробити такі висновки:

На основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури уточнено сутність ключових понять дослідження.

«Світогляд» – система узагальнених поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця та життєвого призначення в ньому, що відображається в її ідеалах, ціннісних орієнтаціях, життєвій позиції, поведінці та діяльності.

«Патріотизм» – інтегративна моральна якість особистості, що передбачає єдність почуттів, переконань і діяльності; виявляється в любові до Батьківщини, безкорисливому служінні її ідеалам, готовності до захисту суверенітету та територіальної цілісності України; дотриманні законів своєї держави; сумлінному виконанні своїх обов'язків.

«Патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти» – інтегративне особистісне утворення, яке включає сукупність поглядів, патріотичних переконань, ідеалів, патріотичних цінностей, почуттів, потреб у служінні на користь державі, народу, ідентифікацію з рідним народом, мотиви патріотичного спрямування, що виявляється у моральній відповідальності за долю держави, активній життєвій позиції, сумлінному виконанню своїх обов'язків, відданості національним інтересам України, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Доведено, що основними компонентами в структурі патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти є: когнітивний, ціннісно-смісловий, мотиваційний, вчинково-поведінковий.

Розроблено критерії та показники сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти: *когнітивний* (розуміння сутності патріотизму; знання: історії України, традицій, звичаїв, української мови, прав і обов'язків громадянина України; національна ідентифікація)); *ціннісно-смісловий* (ціннісне ставлення до: держави, народу, Батьківщини; почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, стійкість, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України)); *мотиваційний* (виявлення відповідальності за долю України; потреби у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет та територіальну цілісність України; служіння на користь держави, народу; свідоме ставлення до

участі у розбудові України, її повоєнному відновленні); *вчинково-поведінковий* (вияв патріотизму; відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України; громадянська активність).

Діагностика визначення рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти відбулась завдяки використанню методів: незакінчених речень, анкетування, бесід, узагальнення незалежних характеристик. Визначено та схарактеризовано рівні сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти (високий, середній, низький).

За результатами констатувального експерименту встановлено домінування середнього рівня сформованості патріотичного світогляду (45,0 % студентів експериментальної групи та 46,4 % студентів контрольної групи). Низький рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 21,1 % студентів експериментальної та 19,5 % студентів контрольної групи.

Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, а саме:

- використання потенціалу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти у контексті проблеми формування патріотичного світогляду студентів;
- використання доцільних форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, яка проводиться органами студентського самоврядування;
- систематичний моніторинг рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Результати контрольних зрізів засвідчили, що в експериментальній групі сталися суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти. Зокрема динаміка високого рівня сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти становила – +17,9 %; низького рівня – -17,9 %.

Щодо студентів контрольної групи, то рівень сформованості патріотичного світогляду студентів суттєво не підвищився.

Здобуті результати засвідчили ефективність обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: *світогляд, патріотизм, патріотичний світогляд, студенти закладів вищої освіти, педагогічні умови.*

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	12
1.1. Аналіз базових понять дослідження	12
1.2. Змістова структура поняття «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти»	25
Висновки до розділу першого	31
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	34
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти	34
2.2. Перевірка стану сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти	53
Висновки до розділу другого	53
РОЗДІЛ 3. ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	55
3.1. Обґрунтування та реалізація педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти	55
3.2. Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти	68
Висновки до розділу третього	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Проблема формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти набуває ще більшої актуальності у зв'язку із ситуацією в країні, яка склалася внаслідок повномасштабної війни росії проти України.

У зв'язку з цим надзвичайним завданням сьогодення є формування у студентської молоді патріотичних переконань, ідеалів, патріотичних цінностей, моральної відповідальності за долю держави, активної життєвої позиції, відданості національним інтересам України, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

На пріоритетності формування патріотичного світогляду молодого покоління наголошується в державних документах: Законах України «Про освіту» (2017) [35], «Про вищу освіту» (2014) [32], «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) [33], «Про основи національного спротиву» (2023) [34], Стратегії воєнної безпеки України (2021) [80], Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) [44].

Юнацький вік є вирішальним етапом формування патріотичного світогляду, оскільки характеризується становленням етнічної ідентичності особистості, формуванням її патріотичної свідомості.

Значний внесок у розробку проблеми патріотичного виховання молоді зробили класики педагогічної думки Г. Ващенко [15], А. Макаренко [49], С. Русова [68], В. Сухомлинський [82; 83] та інші.

Проблема патріотичного виховання студентської молоді знайшла відображення у працях сучасних науковців (І. Бех [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], О. Васюк [14], С. Виговська [14], О. Вишневський [20], Л. Клімова [92], І. Мазур [92], Н. Міхіна [92], Н. Ніколаєнко [64], І. Сопівник [64], Р. Сопівник [64], М. Фіцула [2], К. Чорна [8; 10], В. Шинкарук [64], О. Шинкарук [93] та інші).

Питання формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти перебуває у полі зору сучасних дослідників (Л. Мазай [55],

В. Мірошніченко [50], В. Моргун [52], Н. Павликівська [55], Л. Прокопчук [55], О. Притула [62], Ю. Руденко [66; 67], Д. Руденко [67] та інші)

Окремі аспекти проблеми формування патріотизму студентської молоді стали предметом дослідження дисертаційних робіт, зокрема: патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів (О. Абрамчук) [1]; соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства (Н. Волошина) [22]; патріотичне виховання в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету (О. Жаровська) [31]; формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності (О. Колодій) [40]; теоретико-методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників (В. Мірошніченко) [51]; формування патріотичних ідеалів студентів вищих аграрних закладів фахової передвищої освіти (А. Петрів) [57] та інші.

Незважаючи на наявність зазначених досліджень, недостатньо висвітленою є проблема формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Відтак наявними є *суперечності між*:

- об'єктивною проблемою сучасного українського суспільства у формуванні патріотичного світогляду студентської молоді та недостатньою мірою її вирішення у педагогічній теорії і практиці;
- вагомими потенційними можливостями освітньої діяльності закладів вищої освіти та їх недостатнім використанням у формуванні патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти;
- важливістю формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти та відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов цього процесу.

Актуальність проблеми та недостатній ступінь її розробленості, а також виявлені суперечності зумовили вибір теми дослідження – **«Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти»**.

Об'єкт дослідження – процес формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Мета дослідження – на основі аналізу джерел з проблеми дослідження обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми дослідження уточнити сутність базових понять дослідження: «світогляд», «патріотизм», «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти».

2. Визначити змістову структуру патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

3. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

З метою вирішення поставлених завдань було використано такі **методи дослідження:**

– *теоретичні* – аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури для уточнення змісту базових понять дослідження: «світогляд», «патріотизм», «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти»; синтез, порівняння, класифікація, узагальнення для визначення критеріїв і показників сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти; обґрунтування педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;

– *емпіричні* – анкетування, бесіди, незакінчені речення, метод узагальнення педагогічних характеристик – для діагностування рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для перевірки

ефективності педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;

– *методи математичної статистики* – якісний і кількісний аналіз з метою вивчення достовірності отриманих експериментальних даних щодо динаміки сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні брали участь студенти гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Експериментальна група ПО-23003 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (28 студентів). Контрольна група ПО-23001 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (21 студент). Загальна кількість респондентів становила 49 студентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає: в уточненні сутності та структури поняття «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти»; розробці критеріїв і показників та характеристиці рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти; обґрунтуванні педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає у реалізації педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, а також розробці методики діагностики рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

Матеріали і висновки дослідження можуть бути використані у практичній роботі наставників студентських груп, розробці методичних рекомендацій з проблеми формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження:.....

Структура і обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаної літератури загальною кількістю 98 найменувань, додатків. Повний обсяг роботи 97 сторінок. Ілюстрована 4 рисунками, містить 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Аналіз базових понять дослідження

В умовах повномасштабної війни росії проти України ключове значення набуває проблема формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Логіка започатковано дослідження вимагає наукового тлумачення таких базових понять, як: «світогляд», «патріотизм», «патріотичний світогляд».

Термін «світогляд» виник наприкінці XVIII століття. У перекладі з німецького «світогляд» означає «погляд на Всесвіт» [86].

Поняття «світогляд» знайшло відображення у філософії, психології, культурології, педагогіці.

В. Петрушенко розглядає світогляд як сукупність узагальнених уявлень про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення. Науковець стверджує, що світогляд утворює ряд інтелектуальних новоутворень, таких як: бажання, надія, віра, інтуїція, знання, життєві мотиви, цілі та ін. На думку В. Петрушенка, складовими світогляду є: погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми і стереотипи [59].

Науковці Є. Причепій, А. Черній, Л. Чекаль тлумачать термін «світогляд» як систему найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення до світу [63].

Таким чином, з позиції філософії світогляд розглядають як систему поглядів і переконань людини про себе і своє місце у світі. Предметом світогляду є відношення між людиною і світом [86, с. 9].

Найдавнішими формами світогляду є: релігія, міфологія, філософія.

Головною ознакою релігійного світогляду є віра в існування надприродних сил, які унормовують поведінку людини. У релігійному світогляді людина

намагається визначитися у світі, шукає себе через самоусвідомлення як частини Божественного [86, с. 7–8].

До ознак міфологічного світогляду відносять: по-перше, абсолютизацію кровно-споріднених зв'язків природи та людини з метою подолання відчуження природи у первісному суспільстві і тлумачення незрозумілих явищ природи; по-друге, персоніфікація природних сил та способів людської діяльності; по-третє, оперування образами, поєднання реальності та фантазії, природного і надприродного; по-четверте, формування картини світу як такої, що сприймається на віру та не потребує доказів; по-п'яте, розуміння людини як знаряддя в руках надприродних сил, життя якої визначається долею [86, с. 8].

Головними рисами філософського світогляду є: а) системність; б) теоретичність, логічно обґрунтований характер системи філософських поглядів [86, с. 11].

За способом існування світогляд поділяється на груповий та індивідуальний. Світогляд має часовий та просторовий параметри [48].

Рівнями світогляду є: буденний (світовідчуття, світосприйняття), який базується на звичаях, традиціях; теоретичний (світорозуміння) – базується на знаннях [86, с. 10].

Науковий світогляд є теоретичною формою відношення до світу, у ньому світ розглядається об'єктивно, таким чином, він є незалежно від людини. Людина розглядається в ньому тільки як частина світу – природи і суспільства [87].

Народний (національний) світогляд – історично зумовлена система поглядів, переконань, ідеалів, які становлять основу народної духовності та відображені в ідейно-моральній спадщині, культурно-історичних традиціях українського народу; його історії; в сучасному бутті [50].

У психологічній енциклопедії за редакцією О. Степанова поняття «світогляд» визначається як система узагальнених поглядів на природу і суспільство, на місце людини в ньому, на ставлення людини до навколишньої

дійсності і до себе, а також зумовлені цими поглядами їхні переконання, ідеали і принципи пізнання [65].

Психологічний тлумачний словник В. Шапар розглядає світогляд як: систему поглядів на об'єктивний світ та місце в ньому людини; ставлення людини до навколишньої дійсності та до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації [90].

Таким чином, світогляд розглядають як систему поглядів людини на природу і суспільство, ставлення людини до себе і до свого місця в суспільстві.

Дослідник В. Моргун зазначає, що предметом світогляду є сама людина, її розуміння природного і суспільного світу та своїх місця і місії в ньому [52].

Науковець С. Гончаренко зазначає, що свідомість постає одним із рівнів соціального відображення, завдяки їй дії індивідів набувають цілеспрямованого характеру. Людина визначає мету діяльності, регулює свою поведінку, впливає на поведінку інших членів суспільства [26, с. 299].

Л. Потапюк стверджує, що на рівні свідомості відбувається засвоєння «певних норм, оцінок, уявлень, понять, які відображають матеріальні умови і внутрішньо-громадські, що регулюють поведінку у різних сферах життєдіяльності та регламентують їх світом, відношенням між собою та довкіллям» [61]. Дослідниця зазначає, що світогляд і свідомість нерозривно пов'язані між собою [61].

О. Кузнецов визначив декілька підходів щодо розуміння поняття «світогляд» у психології. Отже, у сучасній психології світогляд розглядають як: 1) світопереконання та світорозуміння, тобто як система поглядів та уявлень; 2) ціннісна емоційно заряджена картина світу; 3) форма суспільної свідомості чи структурний компонент індивідуальної свідомості; 4) система уявлень про світ та себе у ньому, а також ставлень до себе і світу; 5) структурний компонент особистості, ядро картини (образу) світу [45, с. 46].

У енциклопедичному словнику з культурології за редакцією В. Мельника поняття «світогляд» тлумачиться як цілісна система поглядів на світ, місце і призначення людини [46].

Словник-довідник з культурології З. Гіперс розглядає світогляд як інтеграцію досвіду, знань та самосвідомості в ціннісну картину світу, що зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності та самої себе [25].

Український педагогічний словник за редакцією С. Гончаренка тлумачить поняття «світогляд» як форму суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й дійсності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про смисл людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів [26, с. 299].

Ю. Руденко визначає світогляд як цілісну систему поглядів і переконань, які відображають ставлення людини до навколишньої дійсності, визначають поведінку та ідейну спрямованість її діяльності. Науковець стверджує, що світогляд є синтезом знань, оцінок, практичного досвіду і морально-емоційних оцінок, які в узагальненій формі відображають об'єктивну реальність, особливості буття людини, її місце в конкретно-історичних суспільних відносинах [66, с. 16]. Науковець зазначає, що ядром і смислом світогляду, світоглядних установок є переконання, які виробляються на основі життєвого досвіду і власних переконань. Важливим структурним компонентом світогляду є ідеал [66, с. 16].

У «Концепції формування світогляду громадянина України», розробленої Ю. Руденком, Д. Руденком зазначається, що світогляд є одним із основних компонентів свідомості й важливим аспектом національного виховання. Світогляд розглядається як «ядро», «серцевина», «дороговказ» у житті кожної людини, за допомогою якої особистість визначає основні орієнтири, цінності, критерії і напрями діяльності. Автор стверджує, що світогляд виконує такі

функції, як: пізнавальну, методологічну, аксіологічну, регулятивну та інші [67, с. 8–9].

Нам імпонує наукова позиція В. Мірошніченко, яка трактує світогляд як сукупність загальних переконань, які стосуються світу, людини та суспільства, місця особистості у світі, сенсу її життя та які визначають його ідеали, ціннісні орієнтації, життєві настанови [50].

Аналіз наукової літератури дозволяє уточнити сутність поняття «світогляд» як систему узагальнених поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця та життєвого призначення в ньому, що відображається в її ідеалах, ціннісних орієнтаціях, життєвій позиції, поведінці та діяльності.

Великий тлумачний словник сучасної української мови за ред. В. Бусела трактує поняття «патріотизм» як «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист» [16, с. 894].

Філософський енциклопедичний словник за ред. В. Шинкарука визначає патріотизм як морально-психологічний принцип, зміст якого включає в себе любов до Вітчизни, гордість за її сучасне й минуле, відданість інтересам рідної країни та прагнення до її захисту [88, с. 358].

В енциклопедії освіти під редакцією В. Кременя поняття «патріотизм» розглядається як суспільний моральний принцип діяльнісного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині та захищати її від ворогів [29, с. 634].

Таким чином, визначальним у трактуванні поняття «патріотизм» є емоційно-почуттєва сфера особистості, категоріями якої є: любов, відданість, національна гордість, прагнення, відповідальність за долю Вітчизни, готовність захищати її від ворогів.

Видатний український педагог В. Сухомлинський трактував поняття «патріотизм» як діяльну спрямованість свідомості, волі, почуттів, єдності думки та діла [82, с. 131].

На думку педагога-гуманіста, патріотизм – це почуття, в якому органічно переплітаються любов до малої Батьківщини, природи, вірність державі, готовність служити своїй Батьківщині, і якщо потрібно, то віддати життя за неї [89].

В. Сухомлинський пов'язував почуття патріотизму з ненавистю до ворогів: «Ненависть необхідна нам як щит, що захищає серце Батьківщини ... Наша ненависть це не прагнення на чужі землі, а її захист» [83, с. 272].

Н. Волошина розглядає патріотизм з позиції соціально-філософського виміру. Дослідниця зазначає, що патріотизм є особливою духовною цінністю, оскільки він виступає гарантом єднання, гармонізації сучасного українського суспільства, збереження його самобутності та своєрідності [22, с. 159]. Авторка обґрунтувала критерії патріотизму для особистості: любов і служіння Батьківщині, забезпечення цілісності і суверенітету України, її національна безпека, постійний розвиток, обов'язок і відповідальність, що передбачає пріоритет суспільних і державних інтересів над індивідуальними помислами і устремліннями [22, с. 159].

Нам імпонує наукова позиція Н. Волошиної, яка стверджує, що основу українського патріотизму складають політичний «потрібна всім мешканцям України окрема, своя власна Держава») і територіально-громадянський принципи («спільна всім мешканцям України любов до спільної Батьківщини»). До особливостей патріотизму українського суспільства дослідниця відносить: високу гуманістичну спрямованість української національної ідеї; віротерпимість; соборність і повагу до законів; колективізм у вирішенні громадянських завдань; особливу любов до рідної природи [22, с. 159].

У монографії І. Бега «Особистість на шляху духовних цінностей» поняття «патріотизм» розглядається як особливе, тобто безумовне і високо смислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу,

Батьківщини, держави та самої себе. У даному визначенні автор звертає увагу на безумовний і високосмисловий аспекти цього почуття. Безумовність означає, що «почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкріпленні у формі певних заохочень чи осуджень» [4, с. 149]. Воно повинно мати в собі спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим.

I. Бех виокремлює наступні складові почуття патріотизму:

1. Любов до народу, Батьківщини, держави.
2. Діяльнісна відданість Батьківщині.
3. Суспільно значуща цілеспрямованість.
4. Моральна стійкість.
5. Готовність до самопожертви.
6. Наявність почуття власної гідності [4, с. 150].

У статті I. Беґа «Патріотизм у духовному злеті народу» акцентується на патріотичну мотивацію особистості, що охоплює межі Батьківщини й державності. Отже, на думку вченого, досить продуктивною є виховна формула, за якою конкретна особистість апелює до сили народу і цим самим нарощує свою індивідуальну, патріотичну потужність. Дослідник наголошує на усвідомленні вихованцями двох типів патріотизму: обмежено-дієвого і широко-дієвого, різниця між якими залежить від суспільної значущості справ, у яких задіяна патріотично орієнтована особистість [5, с. 1].

Дослідник О. Шинкарук серед психологічних аспектів формування патріотизму студентської молоді виокремлює: а) ставлення (до Батьківщини, суспільства, себе, діяльності) як компонент свідомості, як спрямованість наших думок, почуттів, уваги; б) атитюд як включення людини в соціальне середовище, поняття соціальної установки; в) менталітет як сукупність психічних, інтелектуальних, моральних особливостей світосприйняття та мислення певного народу (соціальної групи), архетип: г) патріотичну свідомість як усвідомлення людиною свого призначення як патріота, небайдужого до долі Батьківщини; людини, яка здатна служити на благо українському народу та нести відповідальність за свої вчинки перед народом і Батьківщиною; д) патріотичний

світогляд як сукупність переживань, оцінок, поглядів, принципів, життєвої позиції особистості [93, с. 354].

Пристаємо до думки П. Ігнатенка, В. Поплужного, Н. Косаревої, Л. Крицької, які стверджують, що патріотичні почуття не мають бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями. Дослідники наголошують, що патріотичні почуття мають бути спрямовані на виконання надзавдання – піднесення України на рівень розвинутих світових держав [37, с. 45].

Науковці О. Абрамчук, М. Фіцула розглядають патріотизм як моральну якість особистості, яка виявляється у здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своєї Батьківщині, готовності постати на захист істинної демократії, демократичних цінностей свого народу, практичними справами зміцнювати її могутність і незалежність [2, с. 17]. Узагальнюючи погляди вчених щодо патріотизму та його трактування у соціально-гуманітарних та психолого-педагогічних науках, автори визначають структурні компоненти патріотизму: пізнавальний, емоційно-вольовий і поведінковий, а саме: а) патріотична свідомість (самосвідомість) як результат осмислення індивідом своєї ролі у суспільстві; б) патріотичні почуття (любов до рідного краю, мови, культури, повага до історичного минулого, відповідальність за долю України тощо); в) патріотична поведінка і діяльність [2, с. 17]. Таким чином, дослідники розглядають патріотизм як моральну якість та ціннісний орієнтир, що відображається в особистісній та суспільній свідомості, об'єднуючи їх та виступаючи вирішальним чинником усвідомлення молодою людиною загальнолюдських цінностей [2, с. 18].

О. Власенко визначає поняття «патріотизм» як найважливіше духовне надбання та одну з найважливіших цінностей суспільства. Вищим рівнем розвитку патріота є його самореалізація та активна діяльність на благо Вітчизни, любов до Батьківщини, готовність служити її інтересам, бути відповідальним за її долю. Отже, дослідниця розглядає патріотизм як дворівневу систему цінностей (загальнолюдських та особистісних) [21, с. 59–60].

Заслуговує на увагу точка зору О. Воропай, яка визначає патріотизм як почуття, яке має внутрішню структуру та складається з трьох компонентів: перший – природна любов до свого народу як до великої родини; любов до рідного слова, рідної природи; другий – це відчуття патріотизму розумом, усвідомлення обов'язку перед народом, готовність стати на захист його інтересів; третій – переплетіння любові до рідного, близького з усвідомленням свого обов'язку перед народом; це прагнення, готовність служити Батьківщині [23, с. 10].

Дослідник М. Боришевський визначає патріотизм як цінність, що виявляється в самовідданій любові до Батьківщини, уболіванні за її долю, служінні їй, своєму народу й нації [12, с. 202].

У Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, розробленої І. Бехом, К. Черною, патріотизм тлумачиться як багатогранне поняття, яке проявляється на особистісному та суспільному рівнях. Так, на особистісному рівні патріотизм виявляється у ціннісних установках, вчинках та поведінці, тобто виступає характеристикою морального стану життя особистості. На цьому рівні патріотизм проявляється не лише у надзвичайних ситуаціях, а й у повсякденному ставленні людини до своїх обов'язків. Отже, суб'єктом патріотизму є сама людина.

На макрорівні патріотизм виступає частиною суспільної свідомості. Відтак проявами патріотизму є: колективні настрої, почуття, ставлення до держави, народу, культури, традицій, національних здобутків. Цінним для нашого дослідження вважаємо положення щодо дієвої природи патріотизму [10, с. 29–30].

Науковці І. Бех, К. Черна розглядають патріотизм у єдності наступних характеристик: а) національної свідомості (особистість ідентифікує себе з народом); б) толерантності (усвідомлення культурного різноманіття); в) мовленнєвої культури; г) гуманістичної моральності (милосердя, доброта, чуйність, совісність, працелюбність, гідність, любов до своєї Батьківщини, народу); д) моральної свідомості (усвідомлення кордонів моральності);

е) законослухняності (повага до конституційних норм поведінки, дотримання законності [10, с. 29–31]).

Ідея осмислення патріотизму як інтегральної цінності та духовно-моральної якості особистості знайшла своє відображення в дослідженні О. Жаровської. Науковець стверджує, що патріотизм виявляється в почутті любові до Батьківщини, у відчутті духовного зв'язку з нею, у моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, у вільному етнічному та національному самовизначенні особистості, у збереженні та примноженні національних духовних цінностей [31, с. 35].

Заслуговує на увагу точка зору Л. Снайдера, який виокремлює в змісті патріотизму наступні складові: любов (любов до країни; стан, коли людина задоволена фізичним станом землі і характерною мовою, звичаями і державними інститутами своїх співвітчизників); бажання (бажання, щоб країна була багатою, сильною, цивілізованою, і справедливою); акт служіння (готовність служити країні) [98, с. 146]. Таким чином, дослідник наголошує на необхідності поєднання емоційно-ціннісного, мотиваційного та поведінково-діяльнісного компонентів в змісті патріотизму.

Цінним для нашого дослідження є наукова позиція Р. Петронговського, який стверджує, що патріотизм являє собою один із принципів моральності. Науковець зазначає, що моральне значення патріотизму визначається тим, що він є однією із форм супідрядності особистих і суспільних інтересів, єднання людини і Батьківщини [58, с. 21].

На основі аналізу наукової літератури уточнено сутність поняття «патріотизм» як інтегративну моральну якість особистості, що передбачає єдність почуттів, переконань і діяльності; виявляється в любові до Батьківщини, безкорисливому служінні її ідеалам, готовності до захисту суверенітету та територіальної цілісності України; дотриманні законів своєї держави; сумлінному виконанні своїх обов'язків.

Патріотичне виховання студентів закладів вищої освіти – цілеспрямована діяльність, в основі якої – збереження української національної

ідентичності. Результатом патріотичного виховання здобувачів вищої освіти є становлення громадянина і патріота України, формування у студентської молоді патріотичної свідомості, патріотичних переконань, почуттів, поведінки.

Аналіз наукової літератури свідчить, що патріотичне виховання тісно пов'язано із громадянським, але вони не є тотожними, оскільки «громадянське виховання є більш глибоким за змістом і спрямованістю поняттям, тоді як патріотизм є лише його складовою частиною» [31, с. 34].

Цінним для нашого дослідження є обґрунтоване Г. Коломєць змістове наповнення патріотичного виховання учнівської та студентської молоді.

По-перше, патріотичне виховання молоді ґрунтується на потужних історичних військових традиціях української держави, спирається на філософію та основні положення козацької педагогіки на основі цінностей моралі, честі і гідності захисника Вітчизни.

По-друге, спрямовується на формування у здобувачів вищої освіти почуття патріотизму, любові до рідного краю, народу, його історії; відповідальності, поваги до прав та обов'язків, готовності до захисту Вітчизни.

По-третьє, здійснюється через залучення студентської молоді до участі в житті суспільства, набуття досвіду діяльності патріотичного спрямування.

По-четверте, спрямовується на розвиток фізичної підготовки та витривалості, формування мотивації до захисту держави, популяризацію та престиж військової служби [43, с. 47].

Дослідниця В. Мірошніченко визначає наступні етапи здійснення патріотичного виховання здобувачів вищої освіти:

- перший етап – інформаційний (надання інформації щодо усвідомлення патріотичних цінностей та ідеалів українського народу як особистісних та активності в їх реалізації);
- другий етап – організаційний (передбачає організацію освітнього процесу закладу вищої освіти з метою оволодіння науковими фактами, поняттями, теорією про суспільство, нормами поведінки, соціальними відносинами, звичаями, традиціями; формування патріотичного світогляду особистості);

- третій етап – стимулюючий (передбачає стимулювання патріотичного самовдосконалення та самовиховання здобувача вищої освіти, формування патріотичних переконань, практичних навичок та уміння реалізації патріотичних якостей і почуттів у процесі навчальної, виховної та практичної діяльності);
- четвертий етап – оцінюючий (має на меті визначення та оцінку рівня патріотичної вихованості майбутніх фахівців відносно до розроблених критеріїв [51]).

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що проблема формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти розроблена недостатньо.

У статті О. Притули «Світогляд як духовна основа громадянського становлення особистості» аналізується поняття «світогляд». Автор зазначає, що світогляд людини являє собою взаємодію таких елементів як світовідчуття, світорозуміння, світосприймання. Пристаємо до думки О. Притули, що сучасний захисник вітчизни повинен демонструвати такі риси світогляду, як знання історії та культури України, розуміти сутність національної ідеї (національного ідеалу), дотримуватись принципів національної відданості та гуманізму [62, с. 81].

Вважаємо цінним щодо нашого дослідження твердження О. Притули, що у процесі формування світогляду українського громадянина-воїна варто культивувати наступні аксіологеми – патріотизм, духовну міць, відданість національним традиціям та ідеалам; формувати потужну силу духу; шляхетність [62, с. 81–82].

У статті В. Мірошніченко «Ментальність як визначальна категорія етнопедагогіки та основа формування національно-патріотичного світогляду особистості» розглядається поняття «менталітет» як сукупність психічних, інтелектуальних, моральних особливостей світосприйняття та мислення певного народу (соціальної групи). Менталітет визначається авторкою як сукупність психічних, інтелектуальних, моральних особливостей світосприйняття та мислення певного народу (соціальної групи) і виявляється в культурі, поглядах, поведінці, обрядах та відображається у змісті етнопедагогіки і впливає на процес

формування національно-патріотичного світогляду [50]. Таким чином, дослідниця наголошує, що у формуванні національно-патріотичного світогляду особистості неocenенне значення має пріоритетність української ментальності, використання досвіду і досягнень рідного народу, коли відбувається інтеграція культурологічного підходу з народознавчим та історичним, яка передбачає поєднання індивідуального, національного та загальнолюдського [50].

О. Шинкарук вважає патріотичний світогляд психологічним чинником формування патріотизму майбутніх офіцерів-прикордонників. Науковець розуміє поняття «патріотичний світогляд» як таку сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають розуміння місця і ролі представника прикордонного відомства у суспільстві, його життєвої позиції, способи поведінки та діяльності, які впливають з потреб національного життя, процесів, які відбуваються в державі, в тому числі в прикордонному відомстві [93, с. 352]. Так, О. Шинкарук зазначає, що сформованість патріотичного світогляду майбутніх офіцерів-прикордонників є тим підґрунтям, що виявляється в їх діях, дотриманні патріотичних цінностей, вірності Військовій присязі, повазі до національних та прикордонних традицій і символіки, урахуванні принципів верховенства права, готовності захищати суверенітет та територіальну цілісність України [93, с. 352].

Теоретичний аналіз наукової літератури дав змогу уточнити сутність поняття «*патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти*» як інтегративного особистісного утворення, яке включає сукупність поглядів, патріотичних переконань, ідеалів, патріотичних цінностей, почуттів, потреб у служінні на користь державі, народу, ідентифікацію з рідним народом, мотиви патріотичного спрямування, що виявляється у моральній відповідальності за долю держави, активній життєвій позиції, сумлінному виконанню своїх обов'язків, відданості національним інтересам України, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

1.2. Змістова структура поняття «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти»

Поняття «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти» потребує розгляду його структурних компонентів, йдеться про структуру цього інтегративного особистісного утворення, яке, відповідно компонентної моделі І. Беха [6] можна репрезентувати взаємопов'язаними та взаємозумовлюючими компонентами: когнітивним, ціннісно-смысловим, мотиваційним, вчинково-поведінковим.

Юнацькій вік є сенситивним щодо формування патріотичного світогляду у здобувачів вищої освіти, оскільки:

- є вирішальним етапом становлення патріотичного світогляду, тобто формуванням патріотичних переконань, поглядів, оціночних суджень, патріотичних ідеалів;
- супроводжується усвідомленням самого себе як представника нації, що сприяє активізації процесу самоототожнення та національної самоідентифікації [79];
- відбувається становлення особистості як активного члена суспільства, громадянина, суб'єкта діяльності [95];
- характеризується активним привласненням соціальних норм і функцій; можливістю їх якісного усвідомлення, оволодінням комплексу соціальних ролей [38, с. 38].

Когнітивний компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти передбачає: розуміння сутності патріотизму, наявність знань з історії України, традицій, звичаїв, української мови, прав і обов'язків громадянина; знань: про моральний обов'язок щодо захисту Вітчизни; атрибутів української державності, видатних постатів України та їх внесок у вітчизняну та світову науку, культуру; усвідомлення національної належності; національну ідентифікацію.

Цей компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти також охоплює оцінювальні ставлення, судження та патріотичні переконання, патріотичні ідеали.

Патріотичні переконання виражаються в твердій упевненості людини в правильності освоєних і патріотично орієнтованих знань і поглядів [92, с. 22]. Базисом патріотичних переконань є глибокі й усвідомленні знання з проблематики патріотизму, патріотичні почуття, патріотична поведінка та діяльність. Внутрішніми механізмами формування і розвитку патріотичних переконань є патріотична діяльність і поведінка [92, с. 21].

Когнітивний компонент патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти включає національну ідентифікацію – здатність усвідомлювати власну належність до українського народу, виявляти почуття гордості за власну країну [58, с. 52].

Зазначений вище компонент патріотичного світогляду тісно пов'язаний з ідеалом людини. Ідеал, завдяки своєму світоглядно-інтегрованому характеру, є духовним вектором життя людини [58, с. 44].

Так, Г. Ващенко у своїй праці «Виховний ідеал» обґрунтував сутність українського виховного ідеалу, побудованого на принципах: християнської моралі та української духовності, спрямованих на службу Богові та Україні.

Г. Ващенко стверджував, що для створення українського виховного ідеалу необхідно знати історичне минуле свого народу з його культурними скарбами, а також почерпнути зі скарбниць інших народів те, що відповідає нашій духовності [15].

Дослідник А. Петрів розглядає патріотичні ідеали студентів як інтегративне особистісне утворення, що включає уявлення про зразок людської поведінки та залежить від знань про минуле українського народу, національно-визвольної боротьби героїв, як ціннісне ставлення до Вітчизни та розбудови економічної могутності України; актуалізовану потребу наслідування патріотичного ідеалу та патріотичної поведінки [57, с. 48].

Ідеал є віддзеркаленням патріотичних настроїв особистості [58, с. 44].

Вважаємо цінним щодо нашого дослідження твердження О. Жаровської, що когнітивний компонент зорієнтований на розвиток патріотичної свідомості [31, с. 96].

Науковці І. Бех, К. Чорна в узагальненому вигляді визначили суб'єкти патріотизму: 1) особистість; 2) група населення, розглянута за демографічною, територіальною, професійною ознаками (молодь, ветерани, земляки, організації тощо); 3) класи та етноси (нації); 4) загалом народ цієї країни [8, с. 23]. Таким чином, усі вищезазначені суб'єкти є носіями патріотичної свідомості. Суспільна та індивідуальна свідомість взаємопов'язані між собою [92, с. 21].

Заслуговує на увагу точка зору В. Шахрай, яка стверджує, що стрижнем національної свідомості є свідомість патріотична, що характеризується активною спрямованістю на утвердження та розвиток своєї нації [91, с. 523]. Дослідниця зазначає, що патріотична свідомість особистості відображається у відтворенні нею образу Батьківщини, у наявності волі до захисту її соціальних, культурних здобутків та свободи [91, с. 523].

Ціннісно-смісловий компонент характеризується ціннісним ставленням до держави, народу, нації, української мови, історії України, української культури, героїв-захисників України, відомих постатей, а також емоціями, почуттями, потребами, переконаннями.

Науковці виділяють три форми існування цінностей. По-перше, цінності, які виступають як суспільний ідеал, які вироблені суспільною свідомістю та існуючі в ній абстрактні уявлення про атрибути належного в різних сферах суспільного життя. По-друге, цінності, які з'являються у вигляді творів матеріальної і духовної культури або людських вчинків, які є втіленням конкретних суспільних ідеалів (патріотичних, етичних, моральних, естетичних, правових та ін.). По-третє, соціальні цінності, які заломлюючись крізь призму індивідуальної життєдіяльності входять до психологічної структури особистості у формі цінностей, які є одними з джерел мотивації поведінки [31, с. 99–100].

У контексті дослідження проблеми формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, ми розглядаємо цінності першої групи, які виступають як суспільний ідеал «як вироблені суспільною свідомістю і абстрактні уявлення, що містяться в ньому, про атрибути належного в різних сферах суспільного життя (цінність патріотизму)» [31, с. 100].

До патріотичних цінностей відносило: діяльнiсну вiдданiсть народу, Батькiвщинi, державi, моральну стiйкiсть, готовнiсть до самопожертви, почуття власної гiдностi [9, с. 9].

У процесi формування патріотичного свiтогляду здобувачiв вищої освiти особливу увагу необхідно придiляти емоційно-почуттєвiй сферi, адже людські емоції i почуття найяскравiше виражають духовні запити i прагнення людини, її ставлення до дiйсностi [10, с. 17–21].

Патріотичні ставлення виступають передумовою матерiалiзації патріотичної свiдомостi та здiйснення патріотичної поведiнки [92, с. 21].

Емоційний зв'язок з об'єктом патріотичного ставлення виявляється у почуттях любовi, вiдданостi, поваги, гордостi [92, с. 21]; вiрi у незламнiсть, мiць i силу українського народу, емоційно-цiннiсному ставленнi до героїв-захисникiв суверенiтету i територiальної цiлiсностi України.

Цiннiсно-смиловий компонент характеризується цiннiсним ставленням до держави, народу, нації, героїв–захисникiв України; гордостi за свою країну; емоціями, патріотичними почуттями, переконаннями, що є фундаментом формування у студентської молодi патріотичного свiтогляду.

Мотиваційний компонент формування патріотичного свiтогляду студентiв закладiв вищої освiти характеризується наявнiстю мотивiв патріотичного спрямування та особистiсних мотивiв, власною патріотичною позицією та здатнiстю її адекватно аргументувати [31, с. 95].

Мотив – це внутрiшній потяг особистостi до дiяльностi, що спонукає її до дiї, вчинкiв, усе те, заради чого дiяльнiсть вiдбувається [74, с. 157].

Мотивація, тобто сукупнiсть мотивiв, що спонукають особистiсть до досягнення мети, є провiдним чинником регулювання активностi особистостi в основних видах дiяльностi [11, с. 24].

А. Маслоу стверджує, що дiяльнiсть людини детермiнується кiлькама або всiма потребами водночас, а збiльшення кiлькостi потреб, вiдповiдно, зумовлює пiдвищення загального рiвня мотивації [97, с. 111].

Вважаємо цінним для нашого дослідження класифікацію мотивів національного самоствердження молоді Р. Сойчук. Дослідниця виокремлює мотиви національного самоствердження молоді, серед яких: 1) мотив особистісного самоствердження, що передбачає прагнення особистості до набуття відповідного соціального статусу й отримання позитивної оцінки; 2) мотив національної ідентифікації зі значущим представником нації, пов'язаний із впливом виховного ідеалу на особистість; 3) мотив національного саморозвитку, що спонукає до максимальної реалізації здібностей; 4) мотив національного досягнення, що скеровує на досягнення високих результатів у діяльності із переживанням почуття радості від успіху, із наполегливістю в досягненні мети; 5) мотив національної афіліації, що спроектований на прагнення до комунікативної взаємодії, яка позначена емоційним переживанням; 6) прагнення відчувати національно-особистісну цінність у суспільно значущих справах (національно-значущі мотиви); 7) прагнення брати участь у процесі діяльності (процесуально-змістовні мотиви), що спонукає особистість до діяльності; 8) мотив відчуття влади [75].

I. Бех стверджує, що будь-яка діяльність особистості є полімотивованою й «... детермінованою тим, що розвинена людська діяльність, у якій особистість є її суб'єктом, стає полімотивованою, що відповідають двом чи кільком мотивам» [7, с. 643].

Відтак серед мотивів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти можуть бути мотиви патріотичного спрямування (прагнення брати участь у патріотично спрямованій діяльності; гідно виконувати свої громадянські обов'язки, прагнення відчувати особисту цінність у суспільно значущих справах; служіння народу й державі тощо) та мотиви особистісного самоствердження, саморозвитку, самовираження й самореалізації, престижу тощо.

Мотиваційний компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти передбачає наявність ціннісних орієнтацій [31, с. 70], які є важливим психологічним механізмом, який обумовлює спрямованість

особистості до максимальної реалізації у найбільш значущій до неї сфері життя [60, с. 6].

Мотиваційний компонент патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти характеризується виявом патріотичної позиції особистості та здатністю її адекватно аргументувати.

Патріотична позиція особистості – це система її патріотичних відносин, формами прояву та структурними компонентами яких є патріотичні переконання, почуття та якості [92, с. 22].

Мотиваційний компонент характеризується виявом активної суб'єктивно патріотичної позиції; відповідальності за долю України, потребою у наслідуванні героїчних прикладів боротьби за суверенітет і територіальну цілісність України; служіння народу й державі; прагненням брати участь у патріотично спрямованій діяльності, розбудові України, її повоєнному відновленні.

Вчинково-поведінковий компонент формування патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти передбачає: дотримання законів та обов'язків громадянина, виявлення моральної стійкості, моральної відповідальності за долю України, готовність до самопожертви.

Поведінка – це «цілеспрямована система послідовних дій, практичний контакт із зовнішнім середовищем. Вона готує людину до задоволення її потреб, досягнення певної мети» [3, с. 64].

Л. Сокол стверджує, що підґрунтям формування патріотичної спрямованості особистості є ситуація морального вибору, в якій актуалізується поведінкова готовність здійснити патріотичний вчинок на користь народу. Дослідниця зазначає, що патріотичний вчинок – це складний процес, генеза якого пов'язана з динамікою розвитку моральних якостей особистості, її вміннями аналізувати та проєктувати події життя, ціннісним ставленням до іншого, навичками саморегуляції [76, с. 312–316]. Відтак патріотичний вчинок ґрунтується на моральному виборі особистості, «... тому варто говорити про

готовність людини до його здійснення в контексті розвитку її моральної самосвідомості» [76, с. 312–315].

Вчинково-поведінковий компонент також характеризується виявом дієвого патріотизму, відданістю національним інтересам Української держави, нації; готовністю захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти ми розглядаємо як динамічний процес, що розгортається у часі та передбачає різні зміни і його структурних компонентах. Усі компоненти патріотичного світогляду (когнітивний, ціннісно-смісловий, мотиваційний, вчинково-поведінковий) органічно взаємопов'язані, взаємовпливають і взаємозумовлюють один одного.

Ефективність формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти залежить від правильного врахування та об'єктивної оцінки його результатів.

Об'єктивна оцінка сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти передбачає розроблення відповідних критеріїв і показників. Це дозволить нам здійснити діагностику рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Висновки до розділу першого

Теоретичний аналіз наукових джерел із проблеми дослідження засвідчив значний інтерес до проблеми патріотичного виховання молоді. Водночас поза увагою дослідників залишився такий аспект, як формування патріотичного світогляду у студентів закладів вищої освіти.

На основі аналізу філософських, психологічних, педагогічних джерел уточнено базові поняття дослідження: «світогляд», «патріотизм», «патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти».

«Світогляд» – система узагальнених поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця та життєвого призначення в ньому, що

відображається в її ідеалах, ціннісних орієнтаціях, життєвій позиції, поведінці та діяльності.

«Патріотизм» – інтегративна моральна якість особистості, що передбачає єдність почуттів, переконань і діяльності; виявляється в любові до Батьківщини, безкорисливому служінні її ідеалам, готовності до захисту суверенітету та територіальної цілісності України; дотриманні законів своєї держави; сумлінному виконанні своїх обов'язків.

«Патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти» – інтегративне особистісне утворення, яке включає сукупність поглядів, патріотичних переконань, ідеалів, патріотичних цінностей, почуттів, потреб у служінні на користь державі, народу, ідентифікацію з рідним народом, мотиви патріотичного спрямування, що виявляється у моральній відповідальності за долю держави, активній життєвій позиції, сумлінному виконанні своїх обов'язків, відданості національним інтересам України, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Доведено, що основними компонентами в структурі патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти є: *когнітивний, ціннісно-смісловий, мотиваційний, вчинково-поведінковий.*

Когнітивний компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти зорієнтований на розвиток патріотичної свідомості, передбачає: розуміння сутності патріотизму, знання історії України, традицій, звичаїв, української мови, прав і обов'язків громадянина; знань про моральний обов'язок щодо захисту Вітчизни; атрибутів української державності, видатних постатей України та їх внесок у вітчизняну та світову науку, культуру; національну ідентифікацію. Цей компонент патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти охоплює оцінювальні ставлення, судження та патріотичні переконання, патріотичні ідеали.

Ціннісно-смісловий компонент характеризується ціннісним ставленням до держави, народу, нації, української мови, історії України, української культури, героїв-захисників України, відомих постатей, а також емоціями,

патріотичними почуттями, що є фундаментом формування у студентської молоді патріотичного світогляду.

Мотиваційний компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти характеризується наявністю мотивів патріотичного спрямування та особистісних мотивів, активною патріотичною позицією; відповідальністю за долю України, потребою у наслідуванні героїчних прикладів боротьби за суверенітет і територіальну цілісність України; прагненням служінням народу й державі; участю у патріотично спрямованій діяльності, розбудові України, її повоєнному відновленні.

Вчинково-поведінковий компонент патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти передбачає: дотримання законів та обов'язків громадянина, виявлення моральної стійкості, моральної відповідальності за долю України. Характеризується виявом дієвого патріотизму, відданістю національним інтересам Української держави, нації; готовністю захищати суверенітет і територіальну цілісність України, готовністю до самопожертви.

РОЗДІЛ 2.

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти

Діагностика рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти здійснювалась у процесі констатувального етапу експерименту, який передбачав вирішення наступних завдань:

- 1) розроблення критеріїв та показників сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- 2) добір діагностичних методів і методик вивчення рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти;
- 3) виявлення рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Критерій – ознака, якість на основі якої робиться оцінка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти. Критерій об'єднує в собі певні показники, які «можуть бути обґрунтовані через низку ознак, прикмет, що можуть безпосередньо спостерігатися та підлягати вимірюванню [85, с. 141].

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволяє констатувати, що науковцями не було розроблено критеріїв і показників сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Зазначимо, що науковці розглядають критерії патріотичної вихованості студентської молоді.

О. Абрамчук з-поміж критеріїв та показників патріотичної вихованості студентів вищих технічних навчальних закладів виокремлює такі, як:

- 1) інтелектуально-пізнавальний: знання історії України, української мови, української культури та традицій;

2) емоційно-мотиваційний: усвідомлення національної належності, любові до рідної землі, народу; повага до історичного минулого країни; готовність до захисту Батьківщини;

3) діяльнісно-практичний: відповідальне ставлення до навчання; участь у підготовці та проведенні виховних заходів патріотичного змісту; участь в діяльності патріотичного характеру (об'єднаннях, гуртках, секціях та ін.); самоосвіта та самовиховання з формування патріотичних рис [1, с. 80].

Науковці І. Бех, К. Журба, В. Киричок, досліджуючи проблему патріотичного виховання молоді в умовах модернізаційних суспільних змін визначають наступні критерії: емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий.

До показників емоційно-ціннісного критерію дослідники відносять: любов до свого народу та України, готовність розбудувати її як правову, демократичну, цілісну державу, захищати у випадку загрози національній безпеці.

Показники когнітивного критерію – це усвідомлені знання про: соціально-політичний устрій України, демократію, громадянське суспільство та органи державної влади; права, свободи та обов'язки громадянина; культуру, цінності, традиції та історичне минуле Батьківщини.

До показників діяльнісно-поведінкового критерію відносять: дотримання законів та обов'язків громадянина; вміння відстоювати свої права і свободи: громадську активність; мовну культуру; вияв кращих рис моральності: працелюбності, чесності, доброти, відповідальності; усвідомлення себе громадянином-патріотом, гуманістом, який може і має сумлінно впливати на розбудову громадянського суспільства та правової, демократичної держави в Україні; прояв моральної рефлексії; саморегуляція і вдосконалення поведінки та моральних якостей [71, с. 158].

Науковець В. Мірошніченко визначає наступні критерії та показники патріотичної вихованості курсантів-прикордонників:

1) пізнавальний (рівень засвоєння знань з історії України; знання сучасних важливих подій в Україні; вироблення власної позиції стосовно них; значення рідної мови, культури, традицій, звичаїв, символіки та мистецтва; вихованість підлеглих);

2) світоглядний (почуття гордості за свою країну, її видатних людей; інтерес до майбутнього Батьківщини, ДПСУ, відчуття причетності до нього; усвідомлення своєї належності до рідного народу, його духовних надбань; повага до рідної мови, культури, традицій);

3) мотиваційний (свідоме ставлення до участі в розбудові незалежної держави, зміцнення її авторитету на світовій арені; служба на користь українського народу; усвідомлення значущості патріотичного виховання для майбутньої професійної діяльності; формування установок на патріотичну діяльність; прагнення до самовдосконалення; поглиблення патріотичних знань);

4) діяльнісно-вчинковий (уміння: застосовувати знання у службовій діяльності; оцінювати патріотичний потенціал заходів, занять; підлеглих та колективу: самостійно організовувати процес патріотичного виховання серед підлеглих; уміння займатися патріотичним самовиховання [51].

О. Жаровська на основі врахування особливостей патріотичного виховання майбутніх учителів та з'ясування сутності поняття «патріотична вихованість майбутніх учителів» виокремила такі критерії:

1) ціннісно-творчий світогляд (патріотично-світоглядні знання; ціннісно-патріотична свідомість; володіння рідною мовою, повага до неї);

2) патріотично-спрямована активність (мотивація патріотизму; активна суб'єктна патріотична позиція; толерантне ставлення до представників різних культур);

3) патріотично-професійна діяльність (здатність до патріотичної самореалізації; готовність до здійснення патріотичного виховання учнів [31, с. 71–72].

Зазначимо, що у сучасних дослідженнях не знайшло відображення визначення структури та критеріїв сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Нами визначено такі компоненти поняття «патріотичний світогляд студента закладу вищої освіти», як : когнітивний, ціннісно-смысловий, мотиваційний, вчинкові-поведінковий (див. підрозділ 1.1.).

Вважаємо логічним застосування аналогічних критеріїв для дослідження вищезазначеного поняття.

Показниками *когнітивного критерію* є: розуміння сутності патріотизму; знання: історії України, традицій, звичаїв, української мови; прав і обов'язків громадянина України. національна ідентифікація.

До показників *ціннісно-смыслового критерію* відносимо: ціннісне ставлення до: держави, народу, Батьківщини; почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України.

Показниками *мотиваційного критерію* є: виявлення відповідальності за долю України; потреба у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет і територіальну цілісність України; потреба у служінні на користь держави, народу; свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні.

До показників *вчинково-поведінкового критерію* відносяться: вияв патріотизму; відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України; громадянська активність.

Наступне завдання констатувального етапу експерименту – добір діагностичних методів і методик вивчення рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Враховуючи те, що патріотичний світогляд студента закладу вищої освіти є складним, інтегральним утворенням для дослідження якого немає

універсальної методики, нами було підібрано для вимірювання показників кожного критерію комплекс методів та методик (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Діагностичні методи та методики визначення рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти

Критерії	Методи і методики діагностики
Когнітивний	Методика незакінчених речень, анкетування, бесіда.
Ціннісно-смисловий	Анкетування, метод узагальнення незалежних характеристик.
Мотиваційний	Анкетування, бесіда, незакінчене речення.
Вчинково-поведінковий	Анкетування, метод узагальнення незалежних характеристик.

Третє завдання констатувального етапу експерименту – виявити рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

У дослідження використовували традиційну шкалу, за якою рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти оцінювалися як: *високий, середній, низький*.

Високий рівень сформованості патріотичного світогляду є характерним для студентів закладів вищої освіти, які мають глибоке розуміння сутності патріотизму; глибоке знання історії України, звичаїв, традицій, української мови; прав і обов'язків громадянина України. Вони завжди виявляють: ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини, віру в незламність, силу, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України; відповідальність за долю України; потребу у служінні на користь держави, народу; дієвий патріотизм, відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність

захищати суверенітет та територіальну цілісність України; громадянську активність.

Студентам закладів вищої освіти із *середнім рівнем* сформованості патріотичного світогляду притаманні системні знання про патріотизм, достатній рівень: знань з історії України; володіння українською мовою; усвідомлення прав та обов'язків громадянина України. Вони цікавляться звичаями, традиціями українського народу; ситуативно виявляють ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини, в основному виявляють потребу у служінні на користь держави, народу, ситуативно виявляють патріотизм; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України, але недостатньо ініціативні та потребують підтримки з боку викладачів і товаришів; ситуативно виявляють громадянську активність.

Низький рівень сформованості патріотичного світогляду виявляють студенти закладів вищої освіти, які мають безсистемні знання про патріотизм; поверхневі знання з історії України; характеризуються відсутністю чіткої патріотичної позиції; несформованими ціннісними орієнтаціями; нехтуванням обов'язками громадянина; виявляють байдужість, відчуженість, а інколи негативне ставлення до держави, народу, Батьківщини, небажання жити в Україні.

Розроблення критеріїв, показників та характеристика рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти є необхідною умовою для перевірки стану сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

2.2. Перевірка стану сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти

Експериментальною базою дослідження був гуманітарно-педагогічний факультет Національного університету біоресурсів і природокористування України. Експериментальна група ПО-23003 б (спеціальність: Професійна освіта

(Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (28 студентів). Контрольна група ПО-23001 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (21 студент).

Вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за *когнітивним критерієм* (розуміння сутності патріотизму; знання історії України, традицій, звичаїв, української мови; прав і обов'язків громадянина України; національна ідентифікація;) відбувалося за допомогою використання методики «незакінчене речення», анкетування, бесіди

З метою визначення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «розуміння сутності патріотизму» використовували метод незакінчених речень, анкетування, індивідуальні бесіди.

Доповнюючи незакінчене речення: «Бути патріотом означає ...» 71,5 % студентів ЕГ і 76,2 % студентів КГ вказують на почуття любові до Батьківщини («бути патріотом означає, що Україна має бути понад усе», «любити свою країну, пишатися нею», «відчувати глибокий духовний зв'язок із Батьківщиною та українським народом»); 64,3 % студентів ЕГ і 66,7 % студентів КГ наголошують на захисті своєї країни («захищати України від рашистів», «захищати суверенітет і територіальну цілісність України», «захищати Україною зі зброєю в руках», «захищати Україну від ворогів»); 53,6 % студентів ЕГ і 51,1% студентів КГ акцентують увагу на жертвовності заради Батьківщини («бути готовими пожертвувати собою заради Батьківщини», «готовність віддати своє життя за Україну»); 50,0 % відповідей студентів ЕГ і 52,4 % студентів КГ пов'язані з дієвою характеристикою патріота України («займатися волонтерською діяльністю», «дбати про добробут країни», «працювати на благо України», «доводити любов до України діями, а не порожніми словами», «добре вчитися, стати досвідченим фахівцем, щоб принести користь Україні», «виявляти активну громадянську позицію»); 50,0 % студентів ЕГ і 57,1 % студентів КГ акцентують увагу на важливості спілкування українською мовою («спілкуватися українською мовою», «бути знавцем української мови»); 28,6 % студентів ЕГ і

23,8 % студентів КГ зацентрували увагу на знанні історії України, народних звичаїв і традицій («знати історію України, традиції і звичаї українського народу» «знати і дотримуватися традицій українського народу», «знати історичне минуле своєї країни»); 14,3 % студентів ЕГ і 9,5 % студентів КГ пов'язують поняття «патріот» з громадянством та місцем проживання («бути громадянином України», «жити в Україні»).

Таким чином, студенти вважають патріотом людину, яка любить свою країну, пишається нею, захищає суверенітет і територіальну цілісність України; виявляє жертвність заради Батьківщини; займається волонтерською діяльністю; виявляє активну громадянську позицію; працює на благо України, спілкується українською мовою, знає історичне минуле своєї країни.

На запитання «Чи вважаєте ви себе патріотом України?» 46,5 % студентів ЕГ і 52,4 % студентів КГ відповіли: «так»; 35,7 % студентів ЕГ і 33,3 % студентів КГ відповіли: «скоріше так»; 17,8 % студентів ЕГ і 14,3 % студентів КГ відповіли: «ні».

У процесі бесід із студентами, які дали негативні відповіді і не готові назвати себе патріотом було з'ясовано, що причина таких відповідей часто полягає в тому, що вони не можуть довести свій патріотизм на практиці. Відтак вважаємо, що це пов'язано з установками, які утвердилися в українському суспільстві щодо дієвості патріотизму та необхідності виявляти його у реальних справах [43, с. 111].

Студентам було запропоновано назвати аргументи, які свідчать про виявлення патріотизму.

Учасниками експерименту було названо: любов до України (89,2 % студентів ЕГ і 85,7 % студентів КГ); готовність до самопожертви заради Батьківщини (64,7 % студентів ЕГ і 71,4 % студентів КГ); праця на благо України (60,7 % студентів ЕГ і 61,9 % студентів КГ); знання основних прав і обов'язків громадянина України (64,3 % студентів ЕГ і 61,9 % студентів КГ); спілкування українською мовою (50,0 % студентів ЕГ і 52,4 % студентів КГ); повага до державних символів (35,7 % студентів ЕГ і 38,1 % студентів КГ); гордість за

свою країну (28,6 % студентів ЕГ і 33,3 % студентів КГ); дотримання традицій українського народу (17,8 % студентів ЕГ і 14,3 % студентів КГ).

Аналіз відповідей учасників експерименту дозволяє стверджувати, що більшість студентів пов'язує поняття «патріотизм» з почуттям любові до України та активною практичною діяльністю на благо країни.

Діагностика рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показниками «знання історії України, традицій, звичаїв, української мови» «знання прав і обов'язків громадян України» здійснювалась за допомогою анкетування, бесід.

Результати анкетування засвідчили, що 28,6 % студентів ЕГ і 33,3 % студентів КГ виявили зацікавленість подіями історичного минулого нашої країни; 46,4 % студентів ЕГ і 42,8 % студентів КГ певною мірою цікавляться подіями історичного минулого України; 25,0 % студентів ЕГ і 23,9 % студентів КГ більше цікавляться подіями сьогодення. Також бралися до уваги показники академічної успішності з дисципліни «Історія України».

На запитання анкети: «Чи вільно ви володієте українською мовою?» 32,1 % студентів ЕГ і 33,3 % студентів КГ відповіли: «так»; 50,0 % студентів ЕГ і 52,4 % студентів КГ зазначили, що мають достатній рівень володіння українською мовою; 17,9 % студентів ЕГ і 14,3 % студентів КГ відповіли: «ні».

Студентам було запропоновано відповісти на запитання анкети: «Чи вважаєте ви себе українцем / українкою?». Так, більшість студентів (92,5 % експериментальної групи та 95,7 % контрольної групи) відповіли: «так». Відповіли: «ні» 17,8 % студентів експериментальної групи і 13,3 % студентів контрольної групи.

На запитання анкети: «Чи вважаєте Ви себе законотворчим громадянином?» були отримані наступні відповіді: «так» – 50,0 % студентів ЕГ і 52,4 % студентів КГ; «певною мірою» – 32,1 % студентів ЕГ і 33,3 % студентів КГ; «ні» – 17,9 % студентів ЕГ і 14,3 % студентів КГ.

Під час проведення бесіди студентами було названо обов'язки громадянина України, а саме: захист Вітчизни, незалежності і територіальної

цілісності України; шанування державних символів; додержання Конституції України та законів України, сплата податків і зборів; непосягання на права і свободи, честь і гідність інших людей; незаподіяння шкоди природі, культурній спадщині. Серед прав громадянина України було названо: право на життя; свободу совісті; свободу віросповідання; недоторканість житла; право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання; право на свободу думки і совісті; на особисту і сімейну таємницю.

Наведемо кількісні дані щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за когнітивним критерієм (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за когнітивним критерієм

Показники когнітивного критерію	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
Розуміння сутності патріотизму; знання історії України, традицій, звичаїв, української мови.	ЕГ	10/35,7	13/46,5	5/17,8
	КГ	7/33,3	11/52,4	3/14,3
Національна ідентифікація	ЕГ	9/32,1	13/46,5	6/21,4
	КГ	7/33,3	10/47,7	4/19,0
Знання прав і обов'язків громадянина України.	ЕГ	9/32,1	14/50,0	5/17,9
	КГ	7/33,3	11/52,4	3/14,3
Середнє значення (у %)	ЕГ	33,3	47,7	19,0
	КГ	33,3	50,8	15,9

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що 33,3 % студентів експериментальної та контрольної груп виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за когнітивним критерієм. Ці здобувачі вищої освіти мають глибоке розуміння сутності патріотизму; глибоке знання історії України, звичаїв, традицій, української мови; прав і обов'язків громадянина України.

Середній рівень сформованості патріотичного світогляду за когнітивним критерієм виявило 47,7 % студентів експериментальної групи та 50,8% студентів

контрольної групи. Ці студенти мають системні знання про патріотизм. достатній рівень: знань з історії України, володіння українською мовою; усвідомлення прав та обов'язків громадянина України.

Низький рівень сформованості патріотичного світогляду за когнітивним критерієм продемонструвало 19,0 % студентів експериментальної групи та 15,9 % студентів контрольної групи. Вони мають безсистемні знання про патріотизм; поверхневі знання з історії України; прав і обов'язків громадянина України.

Вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за *ціннісно-смісловим критерієм*, зміст якого розкривається через такі показники, як-от: ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини; почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, стійкість, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України, відбулося за допомогою таких методів, як анкетування (додаток А), метод узагальнення незалежних характеристик.

Діагностика рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини» здійснювалось завдяки використанню методу узагальнення незалежних характеристик, який є одним із різновидів методу експертної оцінки.

В експертному процесі брали участь чотири експерти – студенти академічної групи.

Кожному експерту було роздано опитувальні листи, що включали офіційні дані про студента (прізвище, ім'я, спеціальність, номер групи). Друга частина опитувального листа містила наступне завдання: оцінити за допомогою шестибальної оцінки ціннісне ставлення студента до держави, народу, Батьківщини.

Використовували такі оціночні шкали: 1–2 бали – низький рівень; 3–4 бали – середній рівень; 5–6 балів – високий рівень.

Далі отримані бали підсумовували й обчислювали середній бал.

Експертна оцінка за вищезазначеним показником обчислювалася за допомогою формули:

$$CK=Q1R1+Q2R+ \dots +Q_kR_k,$$

де Q_1 – значущість, яка надається показнику R_1 (також за експертною оцінкою) як відповідна долі одиниці $Q_1+Q_2+ \dots + Q_k=1$ [39, с. 162].

Так, було отримані наступні дані: 39,3 % студентів експериментальної групи та 38,1% студентів контрольної групи виявили ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини.

Ситуативно виявляють ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини 42,9 % студентів експериментальної групи і 47,6 % студентів контрольної групи.

Слід зазначити, що 17,8% студентів експериментальної групи та 14,3 % студентів контрольної групи характеризуються несформованими ціннісними орієнтаціями.

Вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, міць українського народу» відбувалося за допомогою анкетування. На запитання анкети: «Чи відчуваєте ви почуття гордості за свою країну, виявляєте віру в незламність, силу, міць українського народу?» було отримано наступні відповіді: «так» (42,9 % студентів ЕГ і 42,9 % студентів КГ); «певною мірою» (46,4 % студентів ЕГ і 47,6 % студентів КГ); «ні» (10,7 % студентів ЕГ і 9,5 % студентів КГ).

З метою вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України» використовували анкетування. На запитання анкети: «Чи захоплює вас приклад героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України?» були отримані наступні відповіді: «так» (42,9 % студентів ЕГ і 42,9 % студентів КГ); «певною мірою» (50,0 % студентів ЕГ і 52,4 % студентів КГ); «ні» (7,1 % студентів ЕГ і 4,7% студентів КГ).

Наводимо дані щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за ціннісно-смысловим критерієм (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за ціннісно-смысловим критерієм

Показники ціннісно-смыслового критерію	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
Ціннісне ставлення до: держави, народу, Батьківщини	ЕГ	11/39,3	12/42,9	5/17,8
	КГ	8/38,1	10/47,6	3/14,3
Почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, стійкість, міць українського народу.	ЕГ	12/42,9	13/46,4	3/10,7
	КГ	9/42,9	10/47,6	2/9,5
Емоційно-ціннісне ставлення до героїв-захисників суверенітету і територіальної цілісності України.	ЕГ	12/42,9	14/50,0	2/7,1
	КГ	9/42,9	11/52,4	1/4,7
Середнє значення (у %)	ЕГ	41,7	46,4	11,9
	КГ	41,3	49,2	9,5

Варто зазначити, що 41,9 % студентів експериментальної та контрольної груп виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за ціннісно-смысловим критерієм. Вони завжди виявляють: ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини; віру в незламність, силу, стійкість, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету та територіальної цілісності України.

Середній рівень сформованості патріотичного світогляду за вищезазначеним критерієм виявило 46,4 % студентів експериментальної групи і 49,2 % студентів контрольної групи. Ці здобувачі вищої освіти ситуативно виявляють ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини.

Низький рівень сформованості патріотичного світогляду за ціннісно-смысловим критерієм виявило 11,9 % студентів експериментальної групи та 9,5 % студентів контрольної групи. Ці студенти характеризуються несформованими ціннісними орієнтаціями.

Вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за *мотиваційним критерієм* (виявлення відповідальності за долю України; потреби у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет і територіальну цілісність України; у служінні на користь державі; свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні) відбувалося за допомогою таких методів, як-от: анкетування, бесіда, незакінчене речення.

Задля визначення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за першим показником мотиваційного критерію – «виявлення відповідальності за долю України» – використовували метод незакінчених речень (додаток Б).

Студентам було запропоновано доповнити незакінчене речення: «Виявляти відповідальність за долю України означає ...». Також як додатковий використовувався метод бесіди. Це надавало змогу уточнити деякі відповіді студентів.

Високий рівень сформованості патріотичного світогляду за вищезазначеним показником виявило 32,1% студентів ЕГ і 33,3% студентів КГ. Вони виявляють глибокі знання щодо відповідальності за долю України.

Наведемо приклад:

«Виявляти відповідальність за долю України означає – служіння державі, українському народу, любов до Батьківщини, виконання військового обов'язку, сумлінне виконання своїх професійних обов'язків».

(Яна С.).

Середній рівень сформованості патріотичного світогляду за показником «виявлення відповідальності за долю України» виявило 42,9 % студентів ЕК і 42,9 % студентів КГ. Вони виявляють достатню обізнаність щодо розуміння відповідальності за долю України.

Низький рівень сформованості патріотичного світогляду за вищезазначеним показником виявило 25,0 % студентів ЕГ і 23,8% студентів.

З метою вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «потреби у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет і територіальну цілісність України» використовували анкетування. На запитання анкети: «Чи відчуваєте ви потребу у наслідуванні прикладів героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України?» були отримані наступні відповіді: «так» (28,6 % студентів ЕГ і 28,6 % студентів КГ); «певною мірою» (39,3 % студентів ЕГ і 38,1 % студентів КГ); «ні» (32,1 % студентів ЕГ і 33,3% студентів КГ).

Задля визначення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «свідоме ставлення до участі в розбудові України, її повоєнному відновленні», було використано анкетування, бесіда.

На запитання анкети: «Чи бачите ви своє майбутнє життя цілісно з Українською державою, нацією?», було отримано наступні відповіді: «Так, я планує пов'язати своє життя з Україною» (32,1 % студентів ЕГ і 33,3% студентів КГ); «Так, якщо в Україні будуть створені безпечні умови для життя» (39,3% студентів ЕГ і 38,1% студентів КГ); «Ні, я прагну жити за кордоном (28,6 % студентів ЕГ і 28,6 % студентів КГ).

Таким чином, більшість учасників експерименту не є байдужими до долі України та її майбутнього, оскільки бажають жити і працювати у власній країні, приймати участь у її повоєнному відновленні.

Наводимо статистичні дані щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за мотиваційним критерієм (таблиця 2.4.).

Таблиця 2.4

Рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за мотиваційним критерієм

Показники мотиваційного критерію	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
Виявлення відповідальності за долю України.	ЕГ	9/32,1	12/42,9	7/25,0
	КГ	7/33,3	9/42,9	5/23,8
Потреби у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет і	ЕГ	8/28,6	11/39,3	9/32,1
	КГ	6/28,6	8/38,1	7/33,3

територіальну цілісність України; у служінні на користь державі.				
Свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні.	ЕГ	9/32,1	11/39,3	8/28,6
	КГ	7/33,3	8/38,1	6/28,6
Середнє значення (у %)	ЕГ	30,9	40,5	28,6
	КГ	31,7	39,7	28,6

Дані, уміщені в таблиці 2.4 засвідчують, що більшість студентів закладів вищої освіти (40,5 % експериментальної групи і 39,7 % контрольної групи) виявили середній рівень сформованості патріотичного світогляду за мотиваційним критерієм. Вони виявляють ситуативну потребу щодо служіння на користь державі, народу, Батьківщині.

Високий рівень сформованості патріотичного світогляду за вищезазначеним критерієм виявило 30,9 % студентів експериментальної групи і 31,7 % студентів контрольної групи. Для них характерною є потреба у служінні на користь державі, народу, Батьківщині.

Низький рівень сформованості патріотичного світогляду за мотиваційним критерієм є характерним для 28,6 % студентів експериментальної та контрольної груп. Ці здобувачі вищої освіти виявляють байдужість, відчуженість, а інколи негативне ставлення до держави, народу, Батьківщини.

Вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за *вчинково-поведінковим критерієм*, зміст якого розкривається через такі показники: вияв патріотизму, відданості національним інтересам, Українській державі, нації; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України; громадянська активність, відбулося за допомогою методу узагальнення незалежних характеристик, анкетування.

З метою вивчення рівня сформованості патріотичного світогляду за показником «вияв патріотизму, відданості національним інтересам Української держави» використовували метод узагальнення незалежних характеристик. За результатами застосування цього методу було отримано наступні результати: 28,6 % студентів ЕГ і 28,6 % студентів КГ завжди виявляють патріотизм,

відданість національним інтересам Української держави, нації; 46,4% студентів ЕГ і 47,6 %; студентів КГ ситуативно виявляють патріотизм; 25,0 % студентів ЕГ і 23,8 % студентів КГ виявляють байдужість, відчуженість, а інколи негативне ставлення до держави. Також застосовували анкетування. Результати анкетування свідчать, що 71,5 % студентів ЕГ і 71,4 % студентів КГ донатять на ЗСУ, займаються волонтерською діяльністю, тобто виявляють активну позицію. У той же час зазначимо, що 28,5 % студентів ЕГ і 28,6 % студентів КГ виявляють байдужість до заходів з підтримки ЗСУ.

Визначення рівня сформованості патріотичного світогляду за показником «готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України» відбувалося за допомогою анкетування (додаток А). На запитання: «Чи вважаєте Ви військову службу почесним обов'язком громадянина України?» були отримані наступні відповіді: «так» (75,0 % студентів ЕГ і 76,2 % студентів КГ); «ні» (25,0 % студентів ЕГ і 23,8 % студентів КГ).

На запитання: «Чи вдосконалюєте ви свій фізичний стан задля необхідності захищати Україну в майбутньому?» було отримано наступні відповіді: «Так, граю в спортивні ігри, займаюсь спортом, відвідую курси самооборони і/або надання першої медичної допомоги» (28,6 % студентів ЕГ і 28,6 % студентів КГ); «Час від часу відвідую спортивні гуртки, роблю зарядку і/або виходжу на прогулянку» (46,4 % студентів ЕГ і 47,6 % студентів КГ); «Ні, немає часу для цього і/або маю проблеми із здоров'ям» (25,0 % студентів ЕГ і 23,8 % студентів КГ).

Таким чином, отримані вказують на необхідність покращення фізичної підготовки студентської молоді як майбутніх воїнів – захисників суверенітету та територіальної цілісності України.

З метою виявлення рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за показником «громадянська активність» використовували метод узагальнених незалежних характеристик.

Застосування вищезазначеного методу дозволило констатувати, що 32,1 % студентів ЕГ і 33,1 % студентів КГ завжди виявляють громадянську активність;

42,9 % студентів ЕГ і 42,9 % студентів КГ ситуативно виявляють громадянську активність; 25,0 % студентів ЕГ і 23,8 % студентів КГ не виявляють громадської активності.

Наводимо статистичні дані щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за вчинково-поведінковим критерієм (таблиця 2.5).

Таблиці 2.5.

Рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за вчинково-поведінковим критерієм

Показники вчинково-поведінкового критерію	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
Вияв патріотизму, відданість національним інтересам Української держави, нації.	ЕГ	8/28,6	13/46,4	7/25,0
	КГ	6/28,6	10/47,6	5/23,8
Готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України	ЕГ	8/28,6	13/46,4	7/25,0
	КГ	6/28,6	10/47,6	5/23,8
Громадянська активність	ЕГ	9/32,1	12/42,9	7/25,0
	КГ	7/33,3	9/42,9	5/23,8
Середнє значення (у %)	ЕГ	29,8	45,2	25,0
	КГ	30,2	46,0	23,8

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що 29,8 % студентів експериментальної групи та 30,2 % студентів контрольної групи виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за вчинково-поведінковим критерієм. Ці здобувачі вищої освіти виявляють патріотизм, відданість інтересам Української держави, нації: готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України; завжди виявляють громадянську активність.

Середній рівень сформованості патріотичного світогляду за вчинково-поведінковим критерієм виявило 45,2 % студентів експериментальної групи та 46,0 % студентів контрольної групи. Ці здобувачі вищої освіти ситуативно виявляють патріотизм, готовність захищати територіальну цілісність України,

але недостатньо ініціативні та потребують підтримки з боку викладачів і товаришів; ситуативно виявляють громадянську активність.

Низький рівень сформованості патріотичного світогляду за вчинково-поведінковим критерієм виявило 25,0 % студентів експериментальної групи та 23,8 % студентів контрольної групи. Вони інколи виявляють негативне ставлення до держави, не бажають жити в Україні,

Наводимо статистичні дані щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної групи за результатами констатувального експерименту (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної групи

Рівні	Критерії				Середнє значення (у %)
	Когнітивний	Ціннісно-смисловий	Мотиваційний	Вчинково-поведінковий	
Високий	33,3	41,7	30,9	29,8	33,9
Середній	47,7	46,4	40,5	45,2	45,0
Низький	19,0	11,9	28,6	25,0	21,1

За результатами констатувального етапу експерименту стверджуємо, що в експериментальній групі високий рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 33,9 % студентів; середній рівень – 45, 0 % студентів; низький рівень – 21,1% здобувачів вищої освіти.

Статистичні дані щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти контрольної групи за результатами контрольного етапу експерименту подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Рівні сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти контрольної групи

Рівні	Критерії				Середнє значення (у %)
	Когнітивний	Ціннісно-смиловий	Мотиваційний	Вчинково-поведінковий	
Високий	33,3	41,3	31,7	30,2	34,1
Середній	50,8	49,2	39,7	46,0	46,4
Низький	15,9	9,5	28,6	23,8	19,5

Аналіз таблиці 2.7 дає підстави до висновку: у контрольній групі високий рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 34,1 % студентів; середній рівень – 46,4 % студентів; низький рівень – 19,5 % здобувачів вищої освіти.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що більшість студентів закладів вищої освіти виявили середній рівень сформованості патріотичного світогляду (45,0 % студентів експериментальної групи та 46,4 % студентів контрольної групи); низький рівень – 21,1 %; студентів експериментальної групи та 19,5% студентів контрольної групи. Високий рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 33,9 % студентів експериментальної групи та 34,1 % студентів контрольної групи.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили недостатній рівень сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Таким чином, це зумовлює необхідність обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Висновки до розділу другого

Розроблено критерії та показники сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти: *когнітивний* (розуміння сутності патріотизму; знання: історії України, традицій, звичаїв, української мови, прав і обов'язків громадянина України; національна ідентифікація)); *ціннісно-смиловий* (ціннісне ставлення до: держави, народу, Батьківщини; почуття гордості за свою країну,

віра в незламність, силу, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України)); *мотиваційний* (виявлення відповідальності за долю України; потреби у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет та територіальну цілісність України; служіння на користь держави, народу; свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні); *вчинково-поведінковий* (вияв патріотизму; відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України; громадянська активність).

Діагностика визначення рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти відбулась завдяки використанню методів: незакінчених речень, анкетування, бесід, методу узагальнення незалежних характеристик.

Визначено та схарактеризовано рівні сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти (високий, середній, низький).

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що значна більшість студентів закладів вищої освіти виявили середній рівень сформованості патріотичного світогляду (45,0 % студентів експериментальної групи та 46,4 % студентів контрольної групи); низький рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 21,1 % студентів експериментальної групи та 19,5 % студентів контрольної групи. Високий рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 33,9 % студентів експериментальної групи та 34,1 % студентів контрольної групи.

Узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчило необхідність посилення уваги до проблеми формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Таким чином, це зумовлює необхідність обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ 3.

ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Обґрунтування та реалізація педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти

Результати діагностичного зрізу рівня сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти, засвідчили необхідність обґрунтування педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

У педагогічних дослідженнях є різні підходи до тлумачення поняття «педагогічні умови».

У науковому доробку О. Дурманенко представлено наступне визначення поняття «педагогічні умови»: особливості організації освітнього процесу в закладі вищої освіти, що детермінують результати освіти, формування і розвиток студента, об'єктивно забезпечують можливості їх досягнення [28, с. 135–136].

Науковець О. Бражнич визначає педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення мети [13].

Таким чином, поняття «педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти» ми розуміємо як сукупність факторів, які будуть ефективно впливати на формування усіх компонентів патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

Дослідниця О. Жаровська обґрунтувала педагогічні умови патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі університету, а саме: використання виховного потенціалу навчальних предметів з метою

патріотичного виховання студентів; залучення студентської молоді до участі в соціально-значущих проєктах патріотичного спрямування; активне вивчення майбутніми учителями національно-культурної спадщини українського народу [31, с. 8]. Вважаємо, що запропоновані педагогічні умови патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі університету мають певну логіку, оскільки цікавою, на нашу думку, є практика залучення студентської молоді до соціально-значущих проєктів патріотичного спрямування.

На думку О. Колодій оптимальними педагогічними умовами формування патріотизму студентів закладів вищої освіти у позааудиторній діяльності є: поєднання наявного досвіду у виховному середовищі закладу вищої освіти з пошуком нових форм і напрямів позааудиторної діяльності, адекватних сучасним ціннісним орієнтаціям студентської молоді; формування позитивної мотивації до позааудиторної діяльності як засобу патріотичного виховання та професійного зростання фахівців аграрного профілю; розвиток студентського самоврядування, інститутів колективної студентської самоорганізації, клубної діяльності як особливої сфери життєдіяльності студентської молоді [40].

Досліджуючи проблему формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти, А. Петрів обґрунтував такі педагогічні умови: формування стійкої мотивації студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти до самовиховання патріотичних ідеалів; забезпечення готовності наставників академічних груп аграрних закладів фахової передвищої освіти до формування патріотичних ідеалів; використання виховного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні патріотичних ідеалів здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти; залучення студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти до різних видів патріотичної діяльності, які проводяться органами студентського самоврядування [57, с. 117].

Цілком поділяємо точку зору О. Жаровської [31], А. Петрів [57], які однією з педагогічних умов вважають використання виховного потенціалу навчальних дисциплін з метою патріотичного виховання студентів.

Визначаючи педагогічні умови, спроможні забезпечити необхідний рівень сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, зважали на те, що їх запровадження має становити певний комплекс «оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного результату» [39, с. 242].

Аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження, вивчення стану сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти дозволили визначити педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, а саме:

- використання потенціалу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти у контексті проблеми формування патріотичного світогляду студентів;
- використання доцільних форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, яка проводиться органами студентського самоврядування;
- систематичний моніторинг рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Схарактеризуємо педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Перша педагогічна умова – *використання потенціалу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти у контексті проблеми формування патріотичного світогляду студентів.*

Заклади вищої освіти покликані здійснювати цілеспрямовану роботу з формування у студентів патріотичного світогляду.

Значні можливості щодо формування патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти має позааудиторна діяльність.

[18][24][36][42][69][72][73][96]. Дослідниця В. Коваль розглядає позааудиторну діяльність як складову освітнього процесу університету, спрямовану на формування готовності студента до професійної діяльності [42].

Істотними особливостями позааудиторної діяльності у закладах вищої освіти є: тісний зв'язок з аудиторною діяльністю; позааудиторна діяльність є одним із засобів формування готовності студентів до професійної діяльності; сприяє засвоєнню та відтворенню духовних чинників; є одним із чинників мотивації навчання; створює умови для стимулювання та творчої саморегуляції студентської молоді [68, с. 246–247].

Основними видами позааудиторної діяльності у закладах вищої освіти є такі: патріотично спрямована, науково-дослідницька, художньо-естетична, ціннісно-орієнтована, фізкультурно-спортивна, історико-культурна, трудова, етнографічна, організаційно-керівницька [94, с. 66].

Позааудиторна діяльність у закладах вищої освіти базується на принципах: добровільності, гуманізації, демократизації, науковості, варіативності [27, с. 7], послідовності, систематичності; врахуванні вікових та індивідуальних особливостей студентів; культуровідповідності [96, с. 30].

Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти відбувається у процесі використання індивідуальних, парних, групових, масових форм позааудиторної діяльності.

Поділяємо точку зору І. Таргоній, яка стверджує, що індивідуальна форма організації позааудиторної діяльності передбачає самостійну роботу студентів над професійним удосконаленням (підготовка до семінарів, практичних занять, читання літератури, підготовка до модульних контрольних робіт, заліків та іспитів тощо).

Парна форма організації позааудиторної діяльності передбачає зв'язок двох осіб («викладач – студент», «наставник студентської групи – студент», «студент – студент»). Використання парної форми позааудиторної діяльності дозволяє студентам отримати підтримку з боку викладача, наставника студентської групи або студента [84, с. 60].

Групова форма організації позааудиторної діяльності передбачає врахування наставниками студентських груп, керівниками гуртків зацікавленості студентів; виявленню лідерів у різноманітних видах

позааудиторної діяльності (наприклад, організація наукових гуртків, наукових конференцій, робота студентського самоврядування, волонтерська робота тощо).

Масова форма організації позааудиторної діяльності у закладах вищої освіти є найбільш регламентованою та застосовується для цілого курсу, потоку [84, с. 60–61].

Реалізація вищезазначеної педагогічної умови передбачала:

- 1) здійснення цілеспрямованої роботи з формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- 2) розширення меж аудиторної діяльності за рахунок використання різноманітних форм і методів формування патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти;
- 3) організацію різноманітної патріотично спрямованої діяльності студентів закладів вищої освіти;
- 4) своєчасну діагностику рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

Наступна педагогічна умова – *використання доцільних форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.*

Серед методів формування патріотичної свідомості здобувачів вищої освіти, з урахуванням особливостей юнацького віку, були використані наступні: переконання, бесіда, розповідь, приклад.

Використання методів формування патріотичної свідомості сприяло відстоюванню студентами поглядів, патріотичних переконань, патріотичної позиції.

Значну роль у формуванні патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти відіграв метод переконань. Перевагами цього методу є: використання логічних аргументів, емоційних апеляцій, роз'яснення фактів (пояснення історичних обставин, політичного контексту); використання правдивих історій та прикладів (приклади відданості інтересам Української держави, нації, народу тощо).

Враховуючи те, що переконання закріплюються, утверджуються у практичній діяльності студентів й перетворюються на моральні вчинки, стають нормою поведінки [39, с. 232], застосовували вищезазначений метод в єдності з іншими методами виховання, зокрема, шляхом конкретного прикладу, бесіди, роз'яснення, пояснення, дискусії, громадської думки тощо.

З метою збагачення інформаційного поля студентів з питань формування патріотичного світогляду, були проведені наступні бесіди: «Україна – моя Батьківщина», «Небесна Сотня: герої не вмирають», «Символіка України», «Вірні сини України», «Твої права та обов'язки», «В Україні наша доля, життя і майбутнє».

Під час використання бесід використовували проблемні ситуації, як у процесі підготовки студентів до бесід, так і під час їх проведення. Використання бесід значно активізувало розумову діяльність студентів, сприяло формуванню вміння аргументувати, вести діалог, відстоювати свою позицію.

У процесі формування патріотичного світогляду студентів використовувався метод прикладу. Нами широко використовувалися приклади й зразки до наслідування, як-от: приклади служіння Батьківщині та українському народу (Андрій Шептицький, Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко та інші); приклади з реалій українського сьогодення («Небесна Сотня», Ігор Брановицький, Ігор Зиніч, Серій Табала, Дмитро Коцюбайло та інші); приклади видатних аграріїв та вчених (Микола Терещенко, Євген Храпливий, Дмитро Моторний, Олександр Боровик, Віталій Скоцик, Семен Антоненко, Станіслав Ніколаєнко).

Також використовували у виховній роботі кінофільми про війну в Україні: «Атлантида» (режисер В. Васянович), «Погані дороги» (режисер Н. Ворожбит), «Бачення метелика» (режисер М. Наконечний), «Мирний – 21» (режисер А. Сеїтаблаєв), «Кіборги» (режисер А. Сеїтаблаєв), «20 днів у Маріуполі» (режисер М. Чернов). Під час перегляду та обговорення кінофільмів спиралися на героїчні зразки поведінки героїв, які є носіями патріотичних цінностей.

Реалізуючи метод прикладу ми застосовували наступні правила: привабливість образу, реалістичність його оцінки [39, с. 233], емоційна насиченість, поєднання прикладу з іншими методами виховання, наприклад, з переконанням, розповіддю, поясненням тощо.

Формуванню патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти має сприяти патріотичний тип поведінки, оскільки не тільки патріотичні переконання, а й конкретні справи і вчинки характеризують справжнього патріота України. У зв'язку із цим ми використовували методи організації діяльності та формування досвіду поведінки. Ця група методів виховання має особливе значення, оскільки вони спрямовані на здобуття особистістю досвіду патріотичної поведінки.

До цієї групи методів належить: педагогічна вимога, суспільна думка, привчання, вправи, доручення, створення виховуючих ситуацій.

Використовуючи педагогічну вимогу дотримувались таких правил: кожна вимога має бути зрозумілою, посильною; врахування міри вимог; доведення вимог до кінця.

Переважно застосовували непрямі вимоги (вимоги – прохання, вимоги – схвалення, вимоги – натяки, вимоги – довір'я) [39, с. 235–236].

Також використовували індивідуальні, колективні, групові, постійні та тимчасові доручення.

У процесі формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти використовували методи стимулювання поведінки й діяльності (заохочення, покарання).

При застосуванні заохочення додержувались наступних правил: об'єктивність заохочення; опора на суспільну думку колективу, гласність; динамічність використання заохочень; врахування мотивів вчинків студента [39, с. 240].

Досвід підтверджує, що наставники студентських груп використовують, в основному, моральні заохочення (оголошення подяки, схвалення, почесне доручення, нагородження почесною грамотою тощо).

Щодо використання методу покарань, то засуджували студента лише за окремий вчинок. Перед тим, як застосовувати даний метод, обмірковували, яким чином це вплине на студента, які будуть його наслідки. Також враховували важливість гуманізму у використанні цього методу. Досвід підтверджує, що наставники студентських груп використовують метод покарання лише в окремих випадках. Під час використання методу покарань дотримуються таких правил: узгодження покарань із суспільною думкою колективу; аналіз мотивів, причин, умов вчинку студента; об'єктивність та справедливість покарання; покарання має не принижувати гідність студента; враховувати його емоційний стан та індивідуальні особливості [39, с. 242].

У процесі роботи використовували активні методи соціально-педагогічного розвитку (дискусії «Що означає бути патріотом України?», «Моя життєва позиція», ділову гру «Ми та наші права», рольову гру «Чи знаєш ти, що таке Батьківщина?» [36], «мозковий штурм» («Якості справжнього патріота України») тощо.

Ефективними виявилися такі форми формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, як: гуртки, секції, благодійні акції, флешмоби, бесіди, конкурси, загальноуніверситетські свята, проєктна діяльність, перегляд та обговорення кінофільмів про війну в Україні тощо.

Наступною педагогічною умовою є *залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, яка проводиться органами студентського самоврядування.*

Діяльність – цілеспрямоване перетворення дійсності. Структура діяльності включає наступні компоненти: потреба – мотив – мета (завдання) – способи досягнення мети – дії – операції. Таким чином, кожен вид діяльності має цілком визначений зміст потреб, мотивів, завдань, засобів, дій і операцій [38, с. 50].

До функцій патріотично спрямованої діяльності відносимо:

– виховну (формування ціннісного ставлення до держави, народу, нації, героїв – захисників України; формування патріотичних переконань, патріотичних ідеалів);

- пізнавальну (поглиблення знань: з історії України, української мови; про моральний обов'язок громадянина України щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності держави);
- розвивальну (розвиток у студента мотивів патріотичного спрямування; формування активної патріотичної позиції; розвиток природних задатків, інтересів, схильностей, самовираження та самоствердження);
- спілкування (задоволення потреб здобувачів вищої освіти у спілкуванні; у виявленні прагнення юнаків та юнок до емоційного контакту);
- соціальну (формування соціально значущих потреб студентів у засвоєнні суспільних правил поведінки) [94, с. 137].

Виховний вплив патріотично спрямованої діяльності залежить від умов та характеру її організації.

Сформулюємо правила організації патріотично спрямованої діяльності студентів закладів вищої освіти:

1. Глибоке усвідомлення студентами необхідності участі у патріотично спрямованій діяльності в умовах повномасштабної війни росії проти України.

2. Патріотично спрямована діяльність має сприяти формуванню у студентської молоді любові до Батьківщини, держави; діяльнісної відданості Батьківщині.

3. Груповий, колективний характер патріотично спрямованої діяльності; урізноманітнення її видів та організаційних форм.

4. Патріотично спрямована діяльність має сприяти реалізації можливостей задоволення особистих інтересів студентів; їхніх потреб у соціальному визнанні та самоствердженні.

5. Виявлення у патріотично спрямованій діяльності відповідальності, ініціативності, наполегливості.

У реальній виховній роботі не існує «універсальних» форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, які б містили ідеальні результати щодо сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

Формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти неможливо без ціннісного ставлення до держави, народу, Батьківщини, вияву патріотизму, відданості національним інтересам держави, нації, готовності захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

Одним із напрямів реалізації вищезазначеної проблеми є участь у студентському самоврядуванні.

Студентське самоврядування у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою громадського самоврядування, діяльність якого спрямована на удосконалення освітнього процесу, захист прав та інтересів студентів; їхню участь в управлінні закладом вищої освіти [81].

Сенат студентської організації гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України є виконавчим органом студентського самоврядування [70].

Метою діяльності студентського самоврядування є створення умов для самореалізації особистості студентів Університету і формування в них організаторських навичок, лідерських якостей, відповідальності за результат своєї праці тощо [70].

Завданнями студентського самоврядування є: забезпечення і захист прав та інтересів здобувачів вищої освіти; сприяння освітній діяльності студентів; забезпечення інформаційно-молодіжної, правової, психологічної, фінансової допомоги студентам; сприяння у створенні необхідних умов для навчання і відпочинку студентської молоді; координація діяльності старостату, наставників студентських груп, студентського профкому; участь у розподілі стипендіального фонду [56, с. 206–207].

Так, активісти студентського самоврядування стали ініціаторами загальноуніверситетських свят, а саме: «День знань», «День Державного Прапора України», «День Незалежності України», «День працівників освіти», «День захисника України», «День української мови та писемності», «Міжнародний день солідарності студентів», «День доквілля», «День працівників сільського господарства», «День Національної Єдності»,

«Всесвітній день здоров'я», «День Матері», «День пам'яті та примирення», «День Конституції України», «День університету» тощо.

У НУБіП України відкрито патріотичну локацію – сквер пам'яті випускників, студентів, героїв, які загинули за свободу і незалежність України в боротьбі проти російських загарбників.

За ініціативи студентського самоврядування щорічно проводиться Міжнародний фестиваль «Голосіївська весна». Основними завданнями фестивалю є: розвиток у студентів патріотичних почуттів, національної самосвідомості, гордості за український народ та його внесок у скарбницю світової культури; виявлення обдарувань студентської молоді; пропаганда кращих зразків сучасного українського мистецтва; невичерпних джерел фольклору; кращих зразків вітчизняної та зарубіжної класики [64, с. 45–46].

За ініціативи органів студентського самоврядування студенти гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України беруть активну участь у волонтерській діяльності.

Студенти-волонтери допомагають ЗСУ: виготовляють окопні свічки, плетуть маскувальні сітки, збирають необхідні продукти, пишуть листи підтримки та подяки, залучаються до благодійних акцій, ярмарок, лотерей; здають кров (проведення Дня донора) тощо.

Так, було проведено флешмоб «Коробка тепла для захисника»: виготовлення окопних свічок, збір теплих шкарпеток, устілок для взуття, дощовиків, грілок для рук, медикаментів, засобів особистої гігієни.

Завдяки ініціативи студентської організації НУБіП України було зібрано 205 тис. грн. та придбано позашляховик NISSAN, нові болотні шини. Ця допомога була адресована 68-ій окремії егерській бригаді, в одному з підрозділів якої наразі служить випускниця нашого університету Катерина Довгаль.

У процесі роботи було застосовано проектну діяльність.

Дослідниця В. Нечипоренко серед переваг проектної діяльності визначає: по-перше, розвиток інтелектуальної активності здобувачів вищої освіти; по-

друге, стимулювання творчої активності, збагачення життєвого досвіду; третє, необхідність здобувати комунікативні знання й уміння [54, с. 86–87].

Мета проєкту «Наша допомога ЗСУ» – патріотичне виховання студентів закладів вищої освіти.

Завдання проєкту: виховання патріота України; надання допомоги воїнам ЗСУ; формування патріотичного світогляду, патріотичної свідомості; виховання ціннісного ставлення до держави, народу, Батьківщини.

На підготовчому етапі визначалась загальна мета проєкту, було уточнено завдання, які необхідно вирішити у процесі роботи.

На етапі організації діяльності відбувся розподіл на групи, чітке обговорення обов'язків учасників проєктної діяльності.

На етапі практичної реалізації проєктної діяльності було реалізовано план, програму дій, а саме: збір коштів, збір теплого одягу та медичних препаратів, засобів особистої гігієни; плетіння маскувальних сіток, збір продуктів харчування.

Під час підбиття підсумків проєктної діяльності проводили ретельний аналіз усього ходу підготовки і проведення проєкту, оцінювали діяльність груп, окремих учасників.

Успішність формування патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти в умовах інформаційної війни значною мірою залежить від використання інтернет-ресурсів з україноцентричним змістовим наповненням.

Нам імponує наукова позиція О. Павлушенко, Л. Мазай, Л. Прокопчук, Н. Павликівської, які вибудували стратегію виховної роботи з формування патріотичного світогляду студентів за допомогою інтернет-ресурсів, а саме: 1) на когнітивному рівні поглибити знання про здобутки й перемоги українців у минулому й сучасному, про внесок співвітчизників різних поколінь у духовну й матеріальну культуру людства; 2) на емотивному рівні набуті знання стануть підґрунтям для формування в молоді почуття гордості за свій народ, любові до Батьківщини, особистої відповідальності за долю України; 3) діяльнісний рівень виявляється в громадянській активності, у патріотичних вчинках, як-от:

сумлінна праця у своїй країні, захист її території, економічних інтересів, суверенітету [55].

З метою формування патріотичного світогляду спрямовували студентів на ознайомлення з просвітницькими сайтами, контент яких містить багато корисної інформації в галузі історії, культури мови, етнографії тощо. Так, студентам було запропоновано використання порталу «Таємна Січ». На сторінці «Україна – історія держави» можна знайти достовірні факти мапи України від часів Київської Русі; ознайомитися з раритетними працями істориків: «Історія України» Ореста Субтельного; «Істрія України» Наталії Полпоської-Василенко, яка була опублікована в Мюнхені 1973–1976 рр. На цьому порталі також розміщено сторінки: «УПА – шлях нескорених», «Антисуржик», «Традиції та звичаї українців», «Козацтво» [55, с. 135–136].

Реалізація педагогічної умови – залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, які проводиться органами студентського самоврядування, сприяла підвищенню рівнів сформованості патріотичного світогляду, що є наслідком цілеспрямованого впливу на когнітивну, ціннісно-сміслову, мотиваційну, поведінкову сфери студентів закладів вищої освіти.

Наступною педагогічною умовою є *систематичний моніторинг рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти*.

Задля забезпечення ефективності моніторингу рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти в роботі дотримувались наступних принципів:

- 1) об'єктивності інформації (об'єктивні дані та їхня корисність для виховної роботи із студентською молоддю);
- 2) порівняння даних (вивчення сучасного стану сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти та тих змін, що відбуваються);
- 3) адекватності (урахування мінливості зовнішніх умов, їхній вплив, відповідність);
- 4) прогностичності (прогнозування перспектив та шляхів сформованості патріотичного світогляду студентів);

5) цільового призначення, одержання достатньої інформації щодо визначеної мети [41, с. 33–39].

Загалом логіку з'ясування стану сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, зокрема рівня сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти, вбачаємо в необхідності подальшого прогнозування освітнього процесу.

Реалізація педагогічних умов сприяла підвищенню рівня сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, зокрема таких показників: розуміння сутності патріотизму; знання: історії України, традицій, звичаїв, української мови, прав і обов'язків громадянина України, національна ідентифікація, ціннісне ставлення до: держави, народу, Батьківщини, почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, міць українського народу, емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України, виявлення відповідальності за долю України; служіння на користь держави, народу; свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні, вияв патріотизму; відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України; громадянська активність (динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти висвітлено у підрозділі 3.2.).

3.2. Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти

В експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти брало участь 49 студентів гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Експериментальна група ПО-23003 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (28 студентів).

Контрольна група ПО-23001 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (21 студент).

Мета формувального етапу експерименту – перевірка ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, а саме:

- використання потенціалу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти у контексті проблеми формування патріотичного світогляду студентів;
- використання доцільних форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, яка проводиться органами студентського самоврядування;
- систематичний моніторинг рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти

Вивчення динаміки рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти відбулося на контрольному етапі експерименту згідно з розробленими критеріями сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти (див. підрозділ 2.1) та за допомогою таких методів: анкетування, бесіда, незакінчене речення, узагальнення незалежних характеристики,

Розпочнемо з аналізу сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за когнітивним критерієм, показниками якого є: розуміння сутності патріотизму; знання історії України, традицій, звичаїв, української мови; знання прав і обов'язків громадянина України; національна ідентифікація; (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за когнітивним критерієм

Рівні	Експериментальна група (28 студентів)				Динаміка	Контрольна група (21 студент)				Динаміка
	на початку експерименту		наприкінці експерименту			на початку експерименту студент		наприкінці експерименту		
	осіб	у %	осіб	у %		%	осіб	у %	осіб	
Високий	9	32,2	14	50,0	+17,8	7	33,3	8	38,1	+4,8
Середній	14	50,0	13	46,5	-3,5	10	47,7	9	42,9	-4,8
Низький	5	17,8	1	3,5	-14,3	4	19,0	4	19,0	0

Аналіз таблиці 3.1 свідчить про суттєві зрушення в рівнях сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти. Так, значна кількість студентів експериментальної групи, які виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за когнітивним критерієм зросла на 17,8 % порівняно з контрольною групою, у якій не відбулося позитивних змін. Зменшилася кількість студентів експериментальної групи, які виявили низький рівень сформованості патріотичного світогляду (від'ємний приріст у експериментальній групі -14,3 %, у порівнянні з контрольною групою 0 %).

Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що 50,0 % студентів експериментальної групи мають глибоке розуміння сутності патріотизму, виявляють глибокі знання історії України, традицій, української мови; прав і обов'язків громадян України.

На рисунку 3.1 наочно відображено динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм.

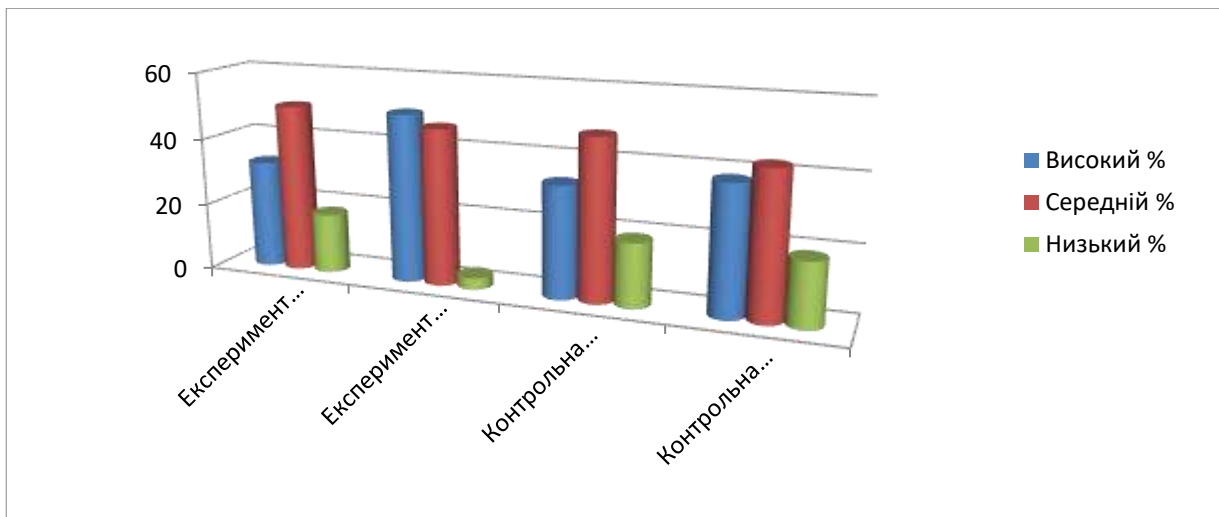

Рис. 3.1. Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм

Дані, представлені на рисунку 3.1 наочно підтверджують значні відмінності в рівнях сформованості патріотичного світогляду студентів експериментальної групи за когнітивним критерієм.

Проаналізуємо динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за ціннісно-смісловим критерієм, показниками якого є: ціннісне ставлення: до держави, народу, Батьківщини, почуття гордості за свою країну; віра в незламність, силу, міць українського народу; емоційно-позитивне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за ціннісно-смісловим критерієм

Рівні	Експериментальна група (28 студентів)				Динаміка	Контрольна група (21 студент)				Динаміка
	на початку експерименту		наприкінці експерименту			на початку експерименту студент		наприкінці експерименту		
	осіб	у %	осіб	у %		осіб	у %	осіб	у %	
				%						%

Високий	12	42,9	14	50,0	+7,1	9	42,9	10	47,6	+4,7
Середній	13	46,4	14	50,0	+3,6	10	47,6	9	42,9	-4,7
Низький	3	10,7	0	0	-10,7	2	9,5	2	9,5	0

Як свідчить аналіз даних динаміки рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за ціннісно-смісловим критерієм в експериментальній групі відсоток студентів, які виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за зазначеним критерієм склав 50,0 %, а середній відповідно також 50,0 %.

Слід зазначити, що студенти експериментальної групи наприкінці експерименту не виявили низького рівня сформованості патріотичного світогляду за ціннісно-смісловим критерієм. Це суттєво перевищило статистичні результати контрольної групи.

Так, різниця приросту студентів експериментальної і контрольної груп з високим рівнем сформованості патріотичного світогляду склала +7,1 % в експериментальній групі та 4,7 % в контрольній групі; із середнім – 50,0 % в експериментальній групі (приріст+3,6 %), відповідно в контрольній групі цей показник склав 47,6 % (від’ємний приріст – 4,7 %).

Підтвердженням цих результатів є те, що 50,0 % студентів експериментальної групи виявляють ціннісне ставлення до держави, народу, Батьківщини; віру в незламність, силу, стійкість, міць українського народу, емоційно-позитивне ставлення до героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України.

Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної і контрольної груп за ціннісно-смісловим критерієм наочно відображено на рисунку 3.2.

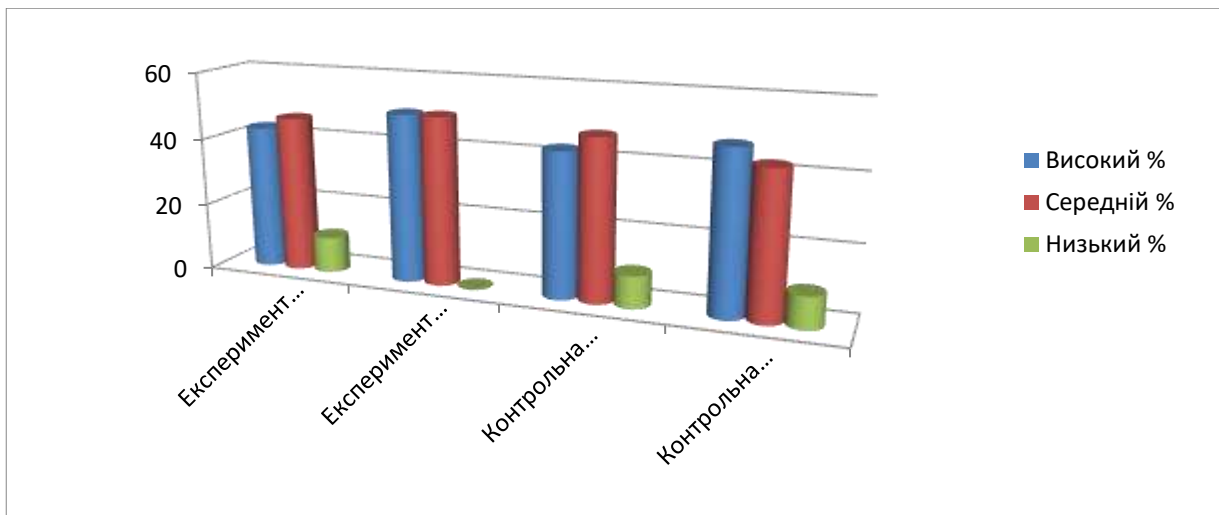

Рис. 3.2. Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної і контрольної груп за ціннісно-смісловим критерієм

За наведеними на рисунку даними, робимо висновок про значні позитивні зміни в рівнях сформованості патріотичного світогляду студентів експериментальної групи за ціннісно-смісловим критерієм.

Проаналізуємо динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за мотиваційним критерієм, показниками якого є: виявлення відповідальності за долю України; потреби у наслідування героїчних прикладів борців за суверенітет та територіальну цілісність України; у служінні на користь державі; свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за мотиваційним критерієм

Рівні	Експериментальна група (28 студентів)	Динаміка	Контрольна група (21 студент)	Динаміка
-------	---------------------------------------	----------	-------------------------------	----------

	на початку експерименту		наприкінці експерименту		%	на початку експерименту студент		наприкінці експерименту		%
	осіб	у %	осіб	у %		осіб	у %	осіб	у %	
Високий	9	32,1	14	50,0	+17,9	7	33,3	7	33,3	0
Середній	11	39,3	13	46,5	+7,2	8	38,1	9	42,9	+4,8
Низький	8	28,6	1	3,5	-25,1	6	28,6	5	23,8	-4,8

Аналіз таблиці 3.3 дозволяє стверджувати, що 50,0 % студентів закладів вищої освіти експериментальної групи виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за мотиваційним критерієм (відповідно до початку проведення формувального експерименту цей показник склав 32,1 %).

Результати сформованості патріотичного світогляду за мотиваційним критерієм суттєво перевищили статистичні дані контрольної групи. Різниця приросту студентів із високим рівнем патріотичного світогляду за мотиваційним критерієм склала: + 17,9 % в експериментальній групі (50,0 % студентів) і +7,2 % у контрольній групі (46,5 % студентів).

В експериментальній групі низький рівень сформованості патріотичного світогляду за даним критерієм виявили 3,5 % студентів (на початку формувального етапу цей показник склав 28,6 %).

У контрольній групі рівень сформованості патріотичного світогляду за мотиваційним критерієм суттєво не підвищився.

Динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної та контрольної груп за мотиваційним критерієм наочно відображено на рисунку 3.3.

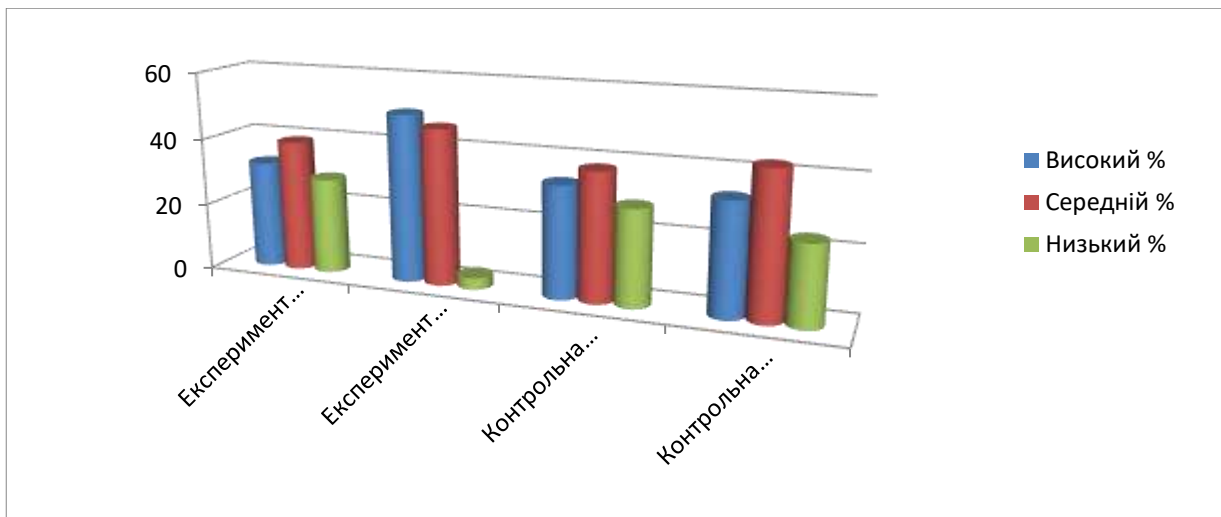

Рисунок 3.3. Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної і контрольної групи за мотиваційним критерієм

За даними, які представлені на рисунку 3.3 можна зробити висновок про позитивні відмінності в рівнях сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної групи за мотиваційним критерієм.

Проаналізуємо динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за вчинково-поведінковим критерієм, показниками якого є: вияв патріотизму, відданості Українській державі, нації; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України; громадянська активність (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за вчинково-поведінковим критерієм

Рівні	Експериментальна група (28 студентів)	Динаміка	Контрольна група (21 студент)	Динаміка
-------	---------------------------------------	----------	-------------------------------	----------

	на початку експерименту		наприкінці експерименту		%	на початку експерименту студент		наприкінці експерименту		%
	осіб	у %	осіб	у %		осіб	у %	осіб	у %	
Високий	8	28,6	13	46,4	+17,8	6	28,6	7	33,3	+4,7
Середній	13	46,4	14	50,0	+3,6	10	47,6	10	47,6	-0
Низький	7	25,0	1	3,6	-21,4	5	23,8	4	19,1	-4,7

Як свідчить аналіз даних динаміки рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти за вчинково-поведінковим критерієм в експериментальній групі відсоток студентів, які виявили високий рівень сформованості патріотичного світогляду за зазначеним критерієм, склав 46,4 %, а середній відповідно 50,0 % студентів.

Значно зменшився відсоток студентів експериментальної групи, які виявили низький рівень сформованості патріотичного світогляду (з 25,0 % студентів на початку формувального етапу експерименту до 3,6 % студентів – наприкінці експерименту).

Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що 46,4 % студентів експериментальної групи виявляють патріотизм, відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України; виявляють громадянську активність.

У контрольній групі рівень сформованості патріотичного світогляду за вчинково-поведінковим критерієм суттєво не підвищився.

Динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної та контрольної груп за вчинково-

поведінковим критерієм наочно відображено на рисунку 3.4.

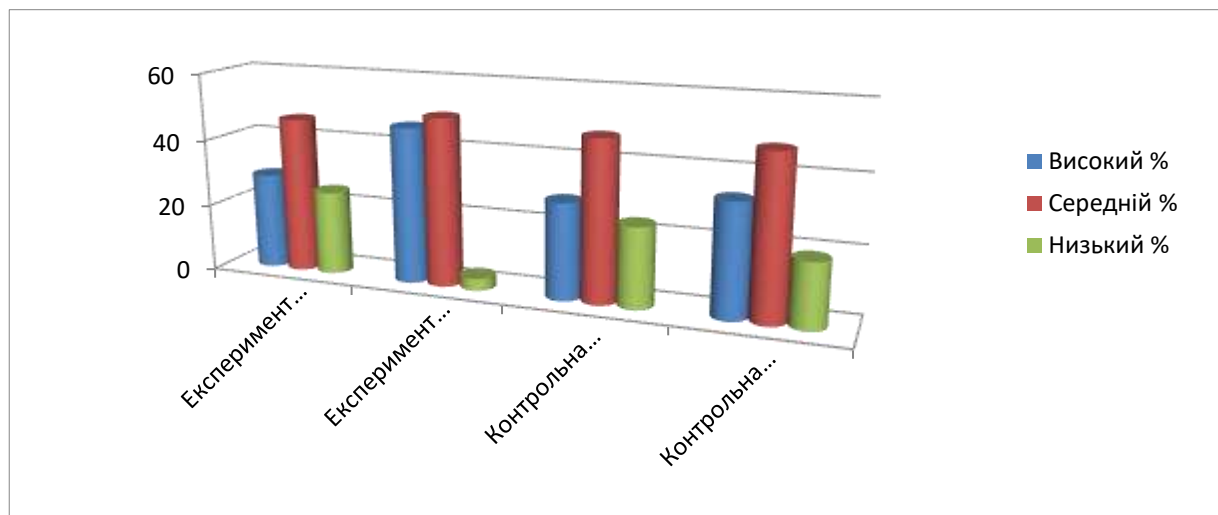

Рисунок 3.4. Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної в контрольній групі за вчинково-поведінковим критерієм

За даними, які представлені на рисунку 3.4 можна зробити висновок про позитивні відмінності в рівнях сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти експериментальної групи за вчинково-поведінковим критерієм.

Оцінити ефективність педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти намагалися за допомогою контрольного зрізу (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти на початку та після проведення експериментальної роботи

Рівні	Експериментальна група (28 студентів)	Динаміка	Контрольна група (21 студент)	Динаміка
-------	---------------------------------------	----------	-------------------------------	----------

	на початку експер.		наприкінці експер.		%	на початку експер.		наприкінці експер.		%
	Абс	%	Абс	%		Абс	%	Абс	%	
Високий	9	32,1	14	50,0	+17,9	7	33,3	8	38,1	+4,8
Середній	13	46,4	13	46,4	0	10	47,6	9	42,8	-4,8
Низький	6	21,5	1	3,6	-17,9	4	19,1	4	19,1	0

Аналіз даних таблиці 3.5 дозволяє стверджувати про істотне зростання рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти експериментальної групи. Так, чисельність студентів експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень сформованості патріотичного світогляду, збільшилась з 32,1 % до 50,0 %.

Значно зменшився відсоток студентів експериментальної групи, які виявили низький рівень сформованості патріотичного світогляду (з 21,5 % на початку проведення експерименту до 3,6 % після його проведення).

Аналіз порівняльних результатів динаміки рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти контрольної групи засвідчує, що істотних позитивних змін у рівнях сформованості патріотичного світогляду в них не відбулося.

Відтак аналіз результатів дослідження уможливорює висновок про ефективність обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

До висновків до розділу третього

У третьому розділі обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти; наведено динаміку рівнів сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти.

Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, а саме:

- використання потенціалу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти у контексті проблеми формування патріотичного світогляду студентів;
- використання доцільних форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, яка проводиться органами студентського самоврядування;
- систематичний моніторинг рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Дослідження ефективності та результативності теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти стало головним завданням формувального етапу експерименту, який було проведено в Національному університеті біоресурсів і природокористування України на гуманітарно-педагогічному факультеті.

Було залучено 49 студентів. Експериментальна група ПО-23003 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (28 студентів). Контрольна група ПО-23001 б (спеціальність: Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) (21 студент).

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що в експериментальній групі відбулися суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Динаміка високого рівня сформованості патріотичного світогляду в здобувачів вищої освіти експериментальної групи склала: +17,9 %; низького рівня – -17,9 %.

У студентів контрольної групи рівень сформованості патріотичного світогляду суттєво не підвищився.

Результати дослідження підтверджують ефективність обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на здобуття освітнього рівня «магістр» обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, що уможливило такі висновки:

1. На основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури уточнено сутність ключових понять дослідження.

«Світогляд» – система узагальнених поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця та життєвого призначення в ньому, що відображається в її ідеалах, ціннісних орієнтаціях, життєвій позиції, поведінці та діяльності.

«Патріотизм» – інтегративна моральна якість особистості, що передбачає єдність почуттів, переконань і діяльності; виявляється в любові до Батьківщини, безкорисливому служінні її ідеалам, готовності до захисту суверенітету та територіальної цілісності України; дотриманні законів своєї держави; сумлінному виконанні своїх обов'язків.

«Патріотичний світогляд студентів закладів вищої освіти» – інтегративне особистісне утворення, яке включає сукупність поглядів, патріотичних переконань, ідеалів, патріотичних цінностей, почуттів, потреб у служінні на користь державі, народу, ідентифікацію з рідним народом, мотиви патріотичного спрямування, що виявляється у моральній відповідальності за долю держави, активній життєвій позиції, сумлінному виконанню своїх обов'язків, відданості національним інтересам України, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

2. Доведено, що основними компонентами в структурі патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти є: когнітивний, ціннісно-смісловий, мотиваційний, вчинково-поведінковий.

Когнітивний компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти зорієнтований на розвиток патріотичної свідомості, передбачає: розуміння сутності патріотизму, знання історії України, традицій, звичаїв,

української мови, прав і обов'язків громадянина; знань про моральний обов'язок щодо захисту Вітчизни; атрибутів української державності, видатних постатів України та їх внесок у вітчизняну та світову науку, культуру; національну ідентифікацію. Цей компонент патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти охоплює оцінювальні ставлення, судження та патріотичні переконання, патріотичні ідеали.

Ціннісно-смісловий компонент характеризується ціннісним ставленням до держави, народу, нації, української мови, історії України, української культури, героїв-захисників України, відомих постатей, а також емоціями, патріотичними почуттями.

Мотиваційний компонент патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти характеризується наявністю мотивів патріотичного спрямування та особистісних мотивів, активною патріотичною позицією; відповідальністю за долю України, потребою у наслідуванні героїчних прикладів боротьби за суверенітет і територіальну цілісність України; прагненням служінням народу й державі; участю у патріотично спрямованій діяльності, розбудові України, її повоєнному відновленні.

Вчинково-поведінковий компонент патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти передбачає: дотримання законів та обов'язків громадянина, виявлення моральної стійкості, моральної відповідальності за долю України. Характеризується виявом дієвого патріотизму, відданістю національним інтересам Української держави, нації; готовністю захищати суверенітет і територіальну цілісність України, готовністю до самопожертви.

3. Розроблено критерії та показники сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти: *когнітивний* (розуміння сутності патріотизму; знання: історії України, традицій, звичаїв, української мови, прав і обов'язків громадянина України; національна ідентифікація)); *ціннісно-смісловий* (ціннісне ставлення до: держави, народу, Батьківщини; почуття гордості за свою країну, віра в незламність, силу, міць українського народу; емоційно-ціннісне ставлення до героїв – захисників суверенітету і

територіальної цілісності України)); *мотиваційний* (виявлення відповідальності за долю України; потреби у наслідуванні героїчних прикладів борців за суверенітет та територіальну цілісність України; служіння на користь держави, народу; свідоме ставлення до участі у розбудові України, її повоєнному відновленні); *вчинково-поведінковий* (вияв патріотизму; відданість національним інтересам Української держави, нації; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України; громадянська активність).

Діагностика визначення рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти відбулась завдяки використанню методів: незакінчених речень, анкетування, бесід, методу узагальнення незалежних характеристик. Визначено та схарактеризовано рівні сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти (високий, середній, низький).

За результатами констатувального експерименту встановлено домінування середнього рівня сформованості патріотичного світогляду (45,0 % студентів експериментальної групи та 46,4 % студентів контрольної групи). Низький рівень сформованості патріотичного світогляду виявило 21,1 % студентів експериментальної та 19,5 % студентів контрольної групи. Це зумовило необхідність обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти, а саме:

- використання потенціалу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти у контексті проблеми формування патріотичного світогляду студентів;
- використання доцільних форм і методів формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти;
- залучення студентів закладів вищої освіти до патріотично спрямованої діяльності, яка проводиться органами студентського самоврядування;
- систематичний моніторинг рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

Результати контрольних зрізів засвідчили, що в експериментальній групі сталися суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти. Зокрема динаміка високого рівня сформованості патріотичного світогляду здобувачів вищої освіти становила – +17,9 %; низького рівня – -17,9 %.

Щодо студентів контрольної групи, то рівень сформованості патріотичного світогляду студентів суттєво не підвищився.

Здобуті результати засвідчили ефективність обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування патріотичного світогляду студентів закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2006. 254 с.
2. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Монографія: Вінниця: УНІВЕРСУМ. Вінниця, 2008. 147 с.
3. Бенюк Л. Нормативна і девіантна поведінка особистості. *Соціальна психологія*. 2006. № 5. С. 64–69.
4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2018. 296 с.
5. Бех І. Д. Патріотизм у духовному злеті народу. *Вісник НАПН України*. № 5(1). 2023. С. 1–7.
6. Бех І. Д. Виховання особистості. Вибрані наукові праці: у 2 т. : Т.1: Букрек, 2015. 840 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
8. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Київ, 2014. 42 с.
9. Бех І. Д. Патріотизм як цінність. *Управління освітою* № 6 (402) червень 2018. С. 6–12.
10. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. К. : *Світ виховання*. 2007. 39 с.
11. Богданова І. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 343 с.
12. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість особистості: сутність та шляхи становлення. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. К. :Райдуга, 1999. 138 с.
13. Бражнич. О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2001. 238 с.

14. Васюк О., Виговська С., Виговський А. Вивчення патріотизму студентської молоді в університеті. *Молодь і ринок*. 2021. № 7-8 С. 33–38.
15. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 102 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
17. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
18. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : метод. посібник для студентів магістратури за модульно-рейтинговою системою навчання. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 396 с.
19. Виховання громадянськості студентів коледжу в позанавчальній діяльності: Науково-методичні рекомендації для кураторів академічних груп /автор-укладач С. Е. Зябрева. Горлівка: Видавництво ГДПІМ, 2008.
20. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
21. Власенко О. М. Історико-філософські основи патріотизму як духовної цінності суспільства. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ. 2015. Вип. 85. С. 57–60.
22. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: дис. ... канд.. філос. наук. Київ, 2010. 187 с.
23. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: В 2 т. К. : Оберіг, 1991. Т. 2. 435 с.
24. Гвоздій С. П. Організація позааудиторної діяльності студентів з дисципліни про безпеку життя. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2015. № 3(10). С. 12–17.

25. Гіперс В. В. Культурологія: словник-довідник; навч. посіб. К. : УБС НБУ. 2008. 407 с.

26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.

27. Донченко М. С. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів у позааудиторній діяльності у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Харків, 2004. 20 с.

28. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2012. № 7 (9). С. 135 – 136.

29. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; відповід. ред. Василь Григорович Кремень.]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

30. Жаровська О. П. Патріотичне виховання в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Вінниця, 2015. 23 с.

31. Жаровська О. П. Патріотичне виховання в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2015. 290 с.

32. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Дата звернення: 23.04.2024).

33. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (Дата звернення: 25.03.2024).

34. Закон України «Про основи національного спротиву» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (Дата звернення: 27.03.2024).

35. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

36. Зябрева С. Е. Виховання громадянськості студентів професійно-технічних коледжів у позанавчальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2010. 285 с.

37. Ігнатенко П., Поплужний В. Косарева Н, Крицька Л. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посібник. К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с.

38. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: Монографія. К. ХМЦНП, 2011. 368 с.

39. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: дис. ... д-ра. пед. наук. Київ, 2011. 512 с.

40. Колодій О. С. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Умань, 2016. 20 с.

41. Кириленко С. Формування ефективного превентивного виховного середовища за умов державно-громадського управління в системі освіти. *Рідна школа*. 2013. квіт./трав. (№ 4/5). С. 33–39.

42. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів: URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_6/koval.pdf (Дата звернення: 28.05.2024).

43. Коломоєць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2021. 236 с.

44. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України URL. : <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylu-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/> (Дата звернення: 28.03.2024).

45. Кузнецов О. І. Світогляд особистості як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Вип. 1. С. 41–48.

46. Культурологія: енциклопедичний словник / (М. П. Альчук, Ф. С. Бацевич, І. М. Бойко); за ред. д-ра пед. наук, проф. В. М. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 50 с.

47. Кульчицький В. Патріотичне виховання учнівської молоді в сучасній школі. Інноваційна педагогіка. 2020. № 21. Т. 1. С. 41-44.

48. Лебик О. В., Головащенко І. О. Теоретичні аспекти поняття світогляду URL : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29700/9625.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (Дата звернення: 28.06.2024).

49. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. К. : Рад. школа, 1990. 336 с.

50. Мірошніченко В. І. Ментальність як визначальна категорія етнопедагогіки та основа формування національно-патріотичного світогляду особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2019. Вип. 3. URL : <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/7/11> (Дата звернення: 21.07.2024).

51. Мірошніченко В. І. Теоретико-методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2012. 520 с.

52. Моргун В. Ф. Багатовимірна теорія особистості про світогляд людини в контексті інваріанту просторово-часових орієнтацій. *Психологія і особистість*. 2015. № 2(1). С. 23 – 44.

53. Нагорний Б. Г., Яковенко М. Л., Яковенко А. В. Студенство і сучасність. Київ : Арістей, 2005. 160 с.

54. Нечипоренко В. М. Метод проектів в сучасній школі: навчально-методичний посібник. Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. 120 с.

55. Павлушенко О. А., Мазай Л. Ю., Прокопчук Л. В., Павликівська Н. М. Інтернет-ресурси як засоби формування національно-патріотичного світогляду

студентів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 85. № 5. С. 130–146.

56. Палійчук Т. Студентське самоврядування – невід’ємна складова вищої школи. *Виховна робота в технікумах, коледжах*. 2005. № 3 С. 205–210.

57. Петрів А. Б. Формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра філософії 011 «Освітні, педагогічні науки» 01 «Освіта педагогіка». Київ, 2024. 247 с.

58. Петронговський Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: Монографія / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир: Полісся, 2003. 220 с.

59. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти I-IV рівнів акредитації. К. : Каравелла; Львів: Новий світ 2001. 448 с.

60. Поліщук С.П. Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. Київ, 2007. 22 с.

61. Потапюк Л. М. Формування світогляду учнів підліткового та юнацького віку у навчально-виховному процесі сучасної школи: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2002. 216 с.

62. Притула О. Світогляд як духовна основа громадянського становлення особистості. *Humanities Studies*, 2024. Вип. 19(96). С. 77–82.

63. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2006. 592 с.

64. Програма виховання студента «ФАХІВЕЦЬ, ГРОМАДЯНИН, ПАТРІОТ» / Ніколаєнко С. М., Шинкарук В. Д., Рудень Д. М., Сопівник Р. В., Сопівник І. В., Петрів Г. В., Кушнір А. О., Мойсєєв В. В., Давидова О. П. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2016. 74 с.

65. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К. : Академвидав, 2006. 424 с.
66. Руденко Ю. Д. Формування в учнів науково-матеріалістичного світогляду. К. Рад. шк., 1977. 126 с.
67. Руденко Ю., Руденко Д. Концепція формування світогляду громадянина України. Освіта, 1996. 20 листопада. С. 4.
68. Русова С. Вибрані педагогічні твори / упоряд., комент. О. В. Проскура. К. : Освіта, 1996. 304 с.
69. Севастьянова О. А. Позанавчальна діяльність у ВНЗ у контексті нової освітньої парадигми. *Освіта Донбасу*. 2005. № 2. С. 70–73.
70. Сенат студентської організації та студентська організація факультету URL : <https://nubip.edu.ua/node/24858> (Дата звернення: 29.07.2024).
71. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник: авт. кол. : І. Д. Бех, К. О. Журба, В. А. Киричок та ін. Київ: Педагогічна думка. 2011. 103 с.
72. Скрипник Н. С. Можливості позааудиторної діяльності студентів у формуванні їхньої суб'єктної позиції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 41. С. 127–130.
73. Смалько О. Позааудиторна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2014. № 8. С. 76–80.
74. Сойчук Р. Л. Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівської молоді: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2017. 573 с.
75. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді: монографія. Ріне: О. Зень, 2016. 416 с.
76. Сокол Л. М. Специфіка готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук.*

праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2016. Т. VIII. Вип. 7. С. 312–316.

77. Сопівник І. В. Виховання моральної відповідальності сільської молоді: [монографія]. К.: Видавництво «Логос», 2014. 351 с.

78. Сопівник Р. В. Форми виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2012. (12), С. 139–143.

79. Співак Л. М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці: дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 491 с.

80. Стратегія воєнної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (Дата звернення: 28.08.2024).

81. Студентське самоврядування URL : <https://uk.wikipedsa.org/wiki> (Дата звернення: 25.09.2024).

82. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. [редкол.: О.Г. Дзевєрін та ін.] / В.О. Сухомлинський. Т. 1. К. : Рад. шк., 1976. 686 с.

83. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. К. : Рад. шк., 1990. 285 с.

84. Таргоній І. В. Формування толерантності студентів педагогічних коледжів у позааудиторній діяльності: дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора філософії 011 «Освітні, педагогічні науки». Рівне, 2020. 231 с.

85. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2009. 532 с.

86. Філософія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара: Львів: ПП «Арал», 2018. 184 с.

87. Філософія: конспект лекцій. URL : <https://www.info-library.com.ua/books-text-84.html> (Дата звернення: 29.09.2024.).

88. Філософський енциклопедичний словник / НАПН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та інші]. К. : Абрис, 2002. 742 с.
89. Ціпан Т. С. Провідні ідеї патріотичного виховання В. Сухомлинського в контексті сучасної освіти і виховання
URL : <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/96/81> (Дата звернення: 28.02.2024).
90. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Х. :Прапор, 2004. 640 с.
91. Шахрай В. М. Виховання патріотичної свідомості школярів засобами сучасної української літератури.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738015/1/>(Дата звернення: 30.09.2024.).
92. Шинкаренко В. В., Клімова Л. В., Мазур І. А., Міхіна Н. О. Патріотизм: поняття, механізми формування. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 52. Т 2., С. 18–23.
93. Шинкарук О. Психологічні аспекти формування патріотизму майбутніх офіцерів-прикордонників. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки № 2(13), 2019. С. 342–359.
94. Школьна М. С. Виховання соціальної зрілості студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2018. 297 с.
95. Щєпова Д. Соціально-гуманітарна підготовка фахівців аграрних ВНЗ: аналіз стану та перспективи розвитку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*, 2014. 37(90). С. 506–512.
96. Щукіна О. В. Особливості позааудиторної діяльності студентів ВНЗ. *Імідж сучасного педагога*. 2016. Вип. 6. С. 20–30.
97. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. New York : Harper & Row, 1970. 111 p.

98. Snyder L. L. *The Meaning of Nationalism*. New York: Greenwood Press, 1968. P. 143–147.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для студентів закладів вищої освіти

Шановні студенти!

Будь-ласка, дайте щирі відповіді на поставлені нижче запитання. Ваша думка є вкрай важливою. Заздалегідь дякуємо за співпрацю!

1. Чи любите Ви свою країну?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Ні.

2. Чи вважаєте Ви себе патріотом України?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Скоріше так.

В. Ні.

3. Чи вважаєте Ви себе українцем / українкою?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Ні.

4. Чи пишаєтесь Ви тим, що Ви – громадянин України?

(оберіть один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Скоріше так.

В. Ні.

5. Чи цікавить вас історичне минуле становлення української державності?

(обрати один варіант відповіді)

А. Дуже цікавить.

Б. Певною мірою цікавить.

В. Мене більше турбують події сьогодення.

6. Чи вільно Ви володієте українською мовою?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Володію українською мовою на достатньому рівні.

В. Ні.

7. Чи відчуваєте Ви почуття гордості за свою країну, виявляєте віру в незламність, силу, міць українського народу?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Певною мірою.

В. Ні.

8. Чи захоплює Вас приклад героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Певною мірою.

В. Ні.

9. Чи відчуваєте Ви потребу у наслідуванні прикладів героїв – захисників суверенітету і територіальної цілісності України?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Певною мірою.

В. Ні.

10. Чи бачите Ви своє майбутнє життя цілісно з Українською державою?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так, я планую пов'язати своє життя з Україною.

Б. Так, якщо в Україні будуть створені безпечні умови для життя.

В. Ні, я прагну жити за кордоном.

11. Чи вважаєте Ви військову службу почесним обов'язком громадянина України?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Ні.

12. Чи вдосконалюєте Ви свій фізичний стан задля необхідності захищати Україну в майбутньому?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так, я граю в спортивні ігри, займаюсь спортом, відвідую курси самооборони і/або надання першої медичної допомоги.

Б. Час від часу відвідую спортивні гуртки, роблю зарядку і/або виходжу на прогулянку.

В. Ні, немає часу для цього і/або маю проблему із здоров'ям.

13. Чи вважаєте Ви себе законослухняним громадянином /громадянкою?

(обрати один варіант відповіді)

А. Так.

Б. Певною мірою.

В. Ні.

14. В яких заходах з підтримки ЗСУ Ви берете участь?

(можна обрати декілька варіантів відповідей)

А. Займаюсь/вся волонтерською діяльністю (благодійні ярмарки, акції, концерти).

Б. Разом із друзями, батьками донатимо (збираємо кошти на ЗСУ).

В. Вважаю, що цивільні мають займатися своїми справами.

Метод «незакінчене речення»

Шановні студенти!

Допоможіть нам зрозуміти ваше ставлення до патріотизму, його проявів

Заздалегідь дякуємо за співпрацю!

1. Бути патріотом означає _____
2. Патріотизм – це ... _____
3. Виявляти відповідальність за долю країни означає ... _____ -
4. Наведіть аргументи, які свідчать про вияв патріотизму _____